

I. GİRİŞ

Edward Everett (1794-1865) adlı bir Amerikan Temsilciler Meclisi üyesinin şu sözü, Amerika da dahil, bir çok yerde yadırganacak bir yargıdır: «Genişleme, kurumlarımızın dayandığı ilkedir.» (1) Amerikan dış politikası hakkındaki bu fikri Amerika'da ve yabancı ülkelerde paylaşmayan çok kimse bulunduğu mâlûmdur. Her ülke halkı kendine ve başkalarına bazı kalıplaşmış görüntü (imaj) çerçevesinde bakar; (2) özellikle halkın demokratik deneti olmayan ülkelerde, bu imajlar hükûmetlerin yaratıp yurttaşlara sunduğu ve onları inandırdığı da doğrudur. Fakat, önce, bir ulusun kendi hakkındaki fikri ile başkalarının yine o ulus hakkındaki düşüdüükleri arasındaki ayrılıklar ve sonra bu görüntülerle gerçeğin farkları büyük olabilir. Amerika'nın da bir bütün olarak kendi hakkında bazı imajları vardır; bunlardan yakın zamanlara kadar en yaygın olanı, fakat son zamanlarda içte ve dışta, bazan bilimsel, bazan duygusal bir şüpheyile karşılanana Amerika'nın kuruluşundan 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini'ne kadar bir inziva (*isolation*) politikası izlediği, sadece 1898'de Küba'nın bağımsızlığına yardımcı olmak için, daha sonra Birinci ve İkinci Cihan Savaşlarına da demokrasiyi kurtarmak için katıldığı ve nihayet bugün de Sovyetler Birliği'nin bütün dünyayı eline geçirmesini engelleme şeklinde savunmaya geçtiğidir. Tablo-

1. William Appleman Williams, **The Tragedy of American Diplomacy**, gen. b., New York, Delta, 1962, s. 20. Bu kitabından başka **American-Russian Relations: 1781-1947**, **The Shaping of American Diplomacy: 1750-1955** ve **The Contours of American History** adlı çalışmaları olan yazar Amerikan dış politikasının bilimsel eleştirisine yönelenlerin ön safında gelmektedir.
2. Byron L. Fox, **International Cultural Relations**, Syracuse, New York, 1953. Örneğin, kuvvet politikacısı Prof. Morgenthau hükûmetin halkın bir önderi olarak onun inançlarına yön verdiğini söylerken bu görüşü kabul etmiş oluyor. Henry J. Morgenthau, **Politics Among Nations**, New York, Knopf, 1954.

yu tamamlayan çizgiler Amerika'nın tarih boyunca emperyalizme karşı olduğu ve kendi bir imparatorluk kurmadan barış düşmanlarına karşı savaştığıdır. Bizzat Amerikan tarihçi, bilim adamı ve yazarlarının incelemeleri ile devlet adamlarının söz ve hareketleri bu kalıplaşmış fikirleri çok ciddî bir şüpheyile karşılamamız gerektiğini göstermektedir. Amerika uluslararası ilişkiler sahnesine tedricî olarak girmiş olabilir; **bazı** anlarda, **bazı** konularda, **bazı** devletlerin emperyalizmine karşı koyduğu da doğrudur; ve kendi ulusal gücünü kullanırken bir uygulama tarzı olarak yer, yer sınırlamalar yapmış olması da mümkündür. Fakat eldeki kanıtlar bu ayrıntıların hiçbirinin Amerikan dış politikasının dinamikliğini ve itici gücünün nedenlerini aydınlatacak kılavuz fikirler olamayacağını gösteriyor.

Yalnız Amerikan kaynaklarına dayanarak yaptığımız bu araştırma (3) Amerika'nın kendine özgü **demokratik düzen** ve **zenginliğini** devam ettirebilmek için durmadan genişleme ve yayılması gerektiğine inandığı sonucuna varmaktadır. Eskiye ait karar, kanun, andlaşma, demeç ve sözler konumuza çok önemli aydınlıklar getirdiği gibi, bazı çağdaş Amerikan tarihçileri ve diğer yazarları da Amerika'nın geçmişini gittikçe daha objektif ve bilimsel ölçülerle değerlendirmektedirler. Öyle anlaşılıyor ki, ilerde hâkim yorum bu türüsü olacaktır. Amerikan tarihçisi Frederick Jackson Turner (1861-1932) kendi memleketinin demokrasi ve zenginliğini «sınır tezi» (*frontier thesis*) adını verdiği bir genişleme siyasetiyle izah ediyor. (4) Kabul etmek gerekecek ki, Amerikan siyasal düşüncesinde, ekonomik krizleri, dışta yayılma yoluyla engelleyerek «demokrasi ve zenginliği» devam ettirme fikri dış politikanın vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Değişik nesillerde ve çeşitli dönemlerdeki tartışmaların asıl ağırlığı genişlemenin gerekli olup olmadığı noktasında değildi. 1898'in yayılma politikasına karşı duranlar da daha çok yayılmanın niteliğini eleştiriyorlardı; yoksa, örneğin, sömürge halkını yurddaşlığa kabul etmek gibi bir formülü bu eleştiricilerin çoğu benimsemekteydi. Amerikan kaynaklarının apaçık gösterdiği gibi, şu ya da bu türlü

3. Bu araştırmada kullanılan ve atıfta bulunulan kaynakların **hepsi** Amerikan kaynaklarıdır. Bazılarının bizim kütüphanelerimizde bulunamayacak kadar eski oldukları dikkati çekecektir. Bunların bir kısmını bulmak hâlâ mümkün olduğu gibi, çoğu İstanbul Robert Kolej Kütüphanesinde görülebilir.

4. Turner'ın «Amerikan Tarihinde Sınırın Önemi» başlıklı yazısı ve diğer yazıları topluca şu kitapta bulunabilir. F. J. Turner, **The Frontier in American History**, New York, 1920.

genişleme mutlak olacaktı; zaman, zaman tartışılan genişlemenin çeşidi ve yöntemiydi.

Bu araştırmada üzerinde durulacak nokta bu genişlemenin dönüm noktası, Amerika'nın ilk defa Büyük Devlet oluşunun koşulları, yayılma politikasının büyük adımı ve bunun sonuçlarıdır. Bunu yaparken Amerika'nın bugünkü hukukî sınırlarına varışı üstünde birkaç cümle ile durulmuş, sonra özellikle 1890'lardaki Amerikan ekonomisine yönelinerek endüstri üretimindeki büyük artışın harekete getirdiği güçler ortaya konmuş ve endüstri devriminin meyvalarını toplamanın 1898 Amerikan-İspanyol Savaşına yol açışı incelenmiştir. Amerika daha önce de ekonomik buhranlar geçirdiyse de, 1890'ların ekonomik krizi Amerikan tarihinin dönüm noktası olarak kabul edilebilir. (5)

1890'ların krizi gelip çattığı zaman Amerikalılar Atlas Okyanusu'ndan başlayıp batıda Büyük Okyanus, güneyde Karayipler Denizi kıyılarına kadar dayanmışlardı; kıt'a sınırları artık belirlenmişti. Amerika kıt'a komşularının zararına yayılacağı kadar yayılmış, daha sonraları Amerika'nın zaman, zaman zorlayacağı sınırlar andlaşmalarla dondurulmuştu. Fakat Amerikan **demokrasi** ve **zenginliğinin** devamı için sınır ve etki alanlarını da genişletmek zorunlu görünüyordu. Bu defa, deniz-aşırı ülkelerde ekonomik, hattâ toprak edinme şeklinde genişlemenin bu demokrasi ve zenginliğin sürmesi yönünden en iyi yol olduğu düşünüldü; bir süre sonra da bunun tek yol olduğuna karar verildi ve gereğince hareket edildi.

II. 1890'LARA KADAR OLAN GENİŞLEME

Önce, kısaca, Amerika'nın kritik 1890 - 1900 yıllarına gelmeden genişlemesini birkaç cümle ile hatırlatalım. Bazı yayınlarda Amerika'nın 1898'e kadarki genişlemesi «eski emperyalizm» olarak nitelenmektedir. (6) Bundan nispeten تنها toprakların ele geçirilmesi ya da oraya göç kastedilmektedir. Prof. Pratt'ın **1812'nin Genişleme Taraftarları** adlı dikkatli araştırmasında (7) Amerika'nın Kuzey-Batı bölgesinde Kanada'yı işgal ve ilhak isteği ile Güney ve Güney-Batıdaki Florida ve mümkünse Meksika'yı Amerikan Birli-

5. Örneğin, Williams, **The Tragedy of American Diplomacy**, op. cit., s. 21.
6. Örneğin, Harold Underwood Faulkner, **American Economic History**, 8. B., New York, Harper, 1960, s. 553 - 554.
7. Julius W. Pratt, **Expansionists of 1812**, Gloucester, Mass., Peter Smith, 1957.

ğine katma çabasını ayrıntılarıyla incelemektedir. Bu araştırmadan Amerika'nın tâ Bağımsızlık Savaşının ilk günlerinden beri Kanada'yı kendi topraklarına katma isteği beslediği ve Güney'in de ittifakla Florida'yı, hattâ Meksika'yı almak taraflısı olduğu anlaşılmaktadır.

Bilindiği gibi, Amerika'nın 1800'deki toprak genişliği 892,135 mil kareydi. Üç yıl sonra, tâ Kanada sınırından Karayipler'e kadar inen 885,000 mil karelik Louisiana bölgesi satın alındı. 59,600 mil karelik Florida 1819'da, 389,000 mil karelik Texas Meksika'dan 1845'de, 285,000 mil karelik Oregon bölgesi 1846'da, Alaska da 7,200,000 dolara Ruslardan 1867'de alınmıştı. (8) Amerikalılar Meksika'nın tümünü bile ele geçirmeyi «kaçınılmaz» saymışlar, Meksikalılar da Texas isyanını Amerikan Hükûmetinin «genişleme tasarısının bir parçası» olarak görmüşlerdi. (9) Meksika savaşı güçlü büyük devletin zayıf komşusuna yüklenerek koca toprak parçaları kopardığı bir savaştı. Amerikalı tarihçi Elson bu savaşta «gurur duyulacak» bir şey görmüyor. (10) Başkan James Monroe (1758 - 1831) 2 Aralık 1823'de daha güneyde kalan bütün Lâtin Amerika toprakları için Monroe Doktrini diye anılan bir mesaj yayınlamıştı. (11) Amerika Avrupa devletlerinin Lâtin Amerikan kıt'asını sömürgecilik konusu yapmalarına müsaade etmeyeceği gibi, kendinin Avrupa devletlerinin işlerine karışmamasına karşılık, onların da Amerikan kıt'alarına karışmamalarını istiyordu. Fakat Monroe Doktrininin türlü anlamlarda kullanıldığı ve bu arada Amerika'nın Amerikan kıt'asındaki bütün toprakları ilhak etmeğe hakkı olduğu anlamına getirildiği malûmdur. 1880 neslinin siyasî önderlerinden Gustave Koerner'in (*Illinois*) oldukça geniş tanımını dikkate değer :

-
8. Rakkamlar için bak: Faulkner, *op. cit.*, sh. 553. Gene 1867'de Pasifik'te Midway Adaları alındı. 1857'de Pasifik'te Howland ve Baker adaları alınmıştı. Richard Hofstadter, William Miller ve Daniel Aaron, *The American Republic*, C. I, New Jersey, Prentice-Hall, 1959, s. 24 ve 343.
  9. Henry Bamford Parkes, *A History of Mexico*, Boston, Houghton Mifflin, 1938, s. 211.
  10. Henry William Elson, *History of the United States of America*, New York, Macmillan, 1916, s. 529 ve 535.
  11. Monroe Doktrininin metni için: Norman A. Graebner, der., *Ideas and Diplomacy*, New York, Oxford University Press, 1964, sh. 141 - 144. Bu doktrinin yorumu için: Thomas A. Bailey, *A Diplomatic History of the American People*, New York, Appleton-Century Crofts, 1955, s. 178-193; Julius W. Pratt, *A History of United States Foreign Policy*, New York, Prentice—Hall, 1955, s. 167 - 186.

«Gerçek Monroe Doktrini ülkemizin çıkarıdır; bu çıkarın ne olduğu, nasıl korunacağı ve ileri sürülüp sürülmeyeceği, hiç bir gelenek, program, doktrin ya da örnek tanımadan, o zamanki koşullar değerlendirilerek kararlaştırılacaktır. Zaten (bugüne kadar da) biz hep böyle hareket ettik.» (12)

Dış İşleri Sekreteri Richard Olney'nin (1835 - 1917) Venezuela anlaşmazlığı ile ilgili olarak yaptığı bir değerlendirme de Monroe Doktrininin kapsamını Batı Küresinde herhangi bir sorunda müdahale şeklinde genişletmişti. (13) Olney koşulların değiştiğini, ulusun güç ve kaynaklar bakımından çok büyüdüğünü söylüyordu. Yukarıda sözünü ettiğimiz Venezüela ile İngiliz Günyanı arasında bir sınır sorunu vardı. (14) İşe Amerika da karıştı. Temmuz 1895'de Olney sınır anlaşmazlığını hakemliğe devretmeği teklif etmişti. Olney'nin Amerika'nın kıt'adaki üstünlüğünü dayandırdığı nedenler konumuz bakımından önemlidir.

«Amerika bu kıt'ada aşağı, yukarı egemendir... Neden? Sadece dostluk ve ona karşı duyulan iyi niyetten değil, sadece uygar bir devlet yüksek niteliğinden, ya da Birleşik Devletlerin faaliyetlerinde zekâ ve adaletin değişmez nitelikler oluşu da değil. Çünkü bütün diğer nedenlerden başka, tecrit edilmiş durumuyla desteklenen sınırsız kaynakları onu hâkim duruma sokmakta ve herhan-

-
12. Graebner, *op. cit.*, s. 247 - 251'den Gustave Koerner, «The True Monroe Doctrine,» *The Nation*, C. XXXIV (January 5, 1882), s. 9-11. Amerika Lâtin Amerika ülkelerine yeni bir Avrupa devleti sokmadığı gibi, kendi de bu ülkelere türlü yollardan girmeğe çalıştı. Örneğin, tâ 1850'lerden beri Karayip Denzinde ve Haiti'nin komşusu olan Dominik'e (Santo Domingo) hâkim olmağa çalışıyor, Samana Körfezinde üs istiyordu. (Melvin M. Knight, *The Americans in Santo Domingo*, New York, Vanguard Press, 1928.) Gene Karayip bölgesinde 1870'den sonra, Minor Keith ve Daniel Guggenheim gibi iş adamları özel Amerikan imparatorluklarının temelini atıyordu. Keith Kosta Rika'ya demiryolu döşemiş ve navlundan devamlı taşıma kazancı alabilsin diye bu küçük ülkenin ekonomisini sadece muz üretimine oturtmuştu. Bu, 1899'da kurulan ve Kosta Rika'dan başka Kolombiya, Panama, Jamaika, Küba ve Santo Domingo'yu da ele geçiren Birleşmiş Meyva Kumpanyasının (**United Fruit Company**) başlangıcıdır. Guggenheim da Meksika, Bolivya ve diğer Lâtin Amerikan ülkelerinin kalay, gümüş, bakır ve kurşununa el koymuştu. Hofstadter, Miller ve Aaron, *op. cit.*, s. 322 - 323.
13. Graebner, *op. cit.*, s. 251-255'den *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1895, Part I*, Washington, 1896, s. 553-562.
14. Pratt, *A History of United States Foreign Policy*, *op. cit.*, s. 347 - 352; Bailey, *op. cit.*, s. 479 - 493.

gi bir devlete ya da hepsine karşı aşağı, yukarı sarsılmaz yapmaktadır.» (15)

Lord Salisbury'nin İngiltere adına hakemlik yolunu kabullenmemesi üzerine Başkan Cleveland'ın 17 Aralık 1895'de Kongre'deki konuşması dış görünüşüyle savaş hazırlığını yansıtıyordu. İngiltere, nihayet, hakemlik yolunu kabul etti. Amerika ve İngiltere komisyona Venezüelalı alma gereğini duymamışlardı; komisyonda iki Amerikalı, iki İngiliz ve «tarafsız» hakemi temsilen de bir Rus vardı.

California ve Alaska'nın alınması Amerika'yı bir Pasifik devleti de yapmıştı. Amerika daha 3 Temmuz 1844'de «Barış, Dostluk ve Ticaret Andlaşması» başlıklı bir andlaşmayla Kwangchow, Amoy, Fuçow, Ningpo ve Şanghai limanlarını Amerikan yurddaş ve gemilerine açmış, Komodor Matthew C. Perry de dört gemi ile 8 Temmuz 1853'de Japonya'da Yedo Körfezinde demirlemişti. (16) Dört yıl sonra genişletilen 31 Mart 1854 Andlaşması Japonya'da bazı limanları açarken, 18 Temmuz 1858 Andlaşması da Çin ile ticareti geliştiriyordu.

1867'de Alaska satın alınınca birçok Amerikalı Kanada'nın da ele geçeceğini ümid edip durmuştu. Söz konusu sınır asıl Alaska-Kanada sınırı olup 1825 İngiliz-Rus Andlaşmasıyla düzenlenmişti. Rusya Alaska'yı Amerika'ya satınca, Amerika bu andlaşmada Rusya'ya tanınan haklara halef olmuştu. Fakat andlaşmadaki tanımlamalarla yorumlar birbirine uymuyordu. Üstelik, Kanada'nın tahıl zenginliği yanında değerli ormanları ve balık ürünleri vardı. Superior Gölü'nün kuzeyinde bakır, Nova Scotia'da kömür, Alaska sınırında altın ve Kayalık Dağlar'da türlü madenler bulunmuştu. Uyuşmazlık ancak 1903'de çözülebildi.

Amerika Afrika'da da bir karakol kurmuştu: Liberya. Burası Batı Afrika kıyısında idi. Amerikan Kolonileştirme Derneği 1820'de bir grup Amerikan zencisini esaretten kurtarıp Afrika kıyılarına yerleştirmişti. Bunlar 1847'de bağımsız oldular. Bayrakları mavi, kırmızı ve beyaz şeritli olup Amerikan bayrağından mülhemdi. Ge-

15. Charles A. Beard, **Contemporary American History: 1877-1913**, New York, Macmillan, 1918, s. 200.

16. Ruhl J. Bartlett, der., **The Record of American Diplomacy: Documents and Readings in the History of American Foreign Relations**, 3. B., New York, Knopf, 1954, s. 260-275. Ayrıca bak: Michael Edwardes, **Asia in the European Age: 1498-1955**, London, Thames and Hudson, 1961 s. 92-94, 98, 320-321.

tirilen Amerikan zencileri bu topraklara Başkan Monroe zamanında yerleştirildiklerinden, başkentlerinin adı da Monrovia olmuştu. Amerika 1862 Andlaşması ile Liberya'nın anayasa düzeni ve bağımsızlığını korumayı taahhüt ediyordu. (17) Dış İşleri Bakanı Frelinghuysen 1884'de Amerika'nın Liberya ile olan ilişkilerini «yarı baba-oğul bağı» olarak niteliyordu. (18)

Az bilinen olaylardan biri de Standard Petrol Şirketi sahibi ve yöneticisi William Rockefeller'in 1893 Brezilya İhtilâline müdahale etmesi için Cleveland (19) Hükûmeti üstünde baskı yaptığıdır. (20) Uzun yıllardan beri Amerika ile Brezilya arasında Amerika yararına ilişkiler kurulmuştu. Eşit olmayan bu denli ilişkileri değiştirmeye kararlı bazı Brezilyalıların karşısında yer alan Cleveland bu ticareti devam ettirme azmindeydi. Cleveland'ın Brezilya'ya yolladığı savaş gemileri başkaldıranların yenilmelerinde büyük rol oynadı.

Bu kısa girişte de görüldüğü gibi, Amerika tarihinin hiç bir döneminde kendini tecrit etmiş sayılmaz. Yunanistan ve Macaristan başkaldırmalarıyla uzaktan, Lâtin Amerika'daki olaylarla pek yakından ilgilendi; kendi İç Savaşı arasında Avrupa'nın tepkisine ve Avrupa politikasına ister, istemez kulak veriyordu. Fakat tüm dünya sorunlarına aktif olarak karışması daha sonra oldu; Büyük Devlet oluşu 1898'e rastlar. O tarihe kadar Amerika'nın ilgisi daha çok Batı Küresindeydi. Bu Küre de bir tek devlet için çok büyük bir bahçe, daha doğrusu koca bir çiftlik sayılırdı, ama Amerikan çıkarları asıl 1898'den sonra bütün dünyaya yayılmağa başladı. İspanya

-
17. Herbert Adams Gibbons, **The New Map of Africa: 1900-1916, a History of European Colonial Expansion and Colonial Diplomacy**, New York, the Century Co., 1918, s. 93-96. 1905-1910 yılları arasında Liberya'da kargaşalıklar ileri sürülerek Monrovia'ya bir Amerikan savaş gemisi yollandı. 1910'da bir Amerikan heyeti kendi kendini Liberya'nın idare mekanizmasını düzeltmekle görevlendirdi. Başka bir Amerikan heyeti de askerî kuvvetler ve polisini düzenlerken, bir başka heyet de Liberya'nın vergi işlerine el koymuştu.
18. Archibald Cary Coolidge, **The United States as a World Power**, New York, Macmillan, 1916, s. 139.
19. Bu yazıda geçen Amerikan Başkanlarının sırasıyla isimleri, göreve resmen başlama tarihleri ve yardımcılarının isimlerini hatırlamak faydalı olabilir: 1885 (Grover Cleveland - Thomas A. Hendicks); 1889 (Benjamin Harrison - Levi P. Morton); 1893 (Grover Cleveland - Adlai E. Stevenson); 1897 (William McKinley - Garrett A. Hobart); 1901 (William McKinley - Theodore Roosevelt); 1901 (Theodore Roosevelt); 1905 (Theodore Roosevelt - Charles W. Fairbanks).
20. Williams, **loc. cit.**, s. 22-23.

ile savaş, Hawaii, Filipinler, Küba, Porto Riko ve Guam'ın ele geçirilişi, Panama Kanalı'nın açılması, Çin'de Açık Kapı siyaseti, Boxer Başkaldırmasında sömürgeciler yanında savaşa katılma, Japonya ile Rusya arasındaki barışta aracılık-bütün bunlar Amerika'nın dünya devleti oluşunun belirtileriydi.

Sömürgelelere sahip olmanın Amerika'nın geleneksel politikasında yeri olmadığı görüşünde olanlara karşı iki iddiadan biri ileri sürülüyordu: ya bu sözün tarihsel gerçeğe uymadığı, yâni Amerika'nın aslında bir sömürgeci siyaset izleyegeldiği, ya da şimdiye kadar bir inziva politikası uygulandıysa da, bunun bundan böyle değişeceği. Birinci iddiayı kullananlar Amerika'nın her nesil yeni topraklar ilhak ederek daima genişlediğini hatırlatmaktadır. Louisiana, Florida, New Mexico ve California gibi yerlerde Fransız ya da İspanyol asıllı kimseler olduğuna göre, Çarlık Rusyasının Orta Asya ya da Sibirya'yı kendi topraklarına katması sömürgecilik ise, Amerika'nın da bu toprakları ele geçirmesi sömürgecilikti. Rusların Doğu'ya yayılıp Vladivostok'a varmaları gibi, Amerikalılar da Batı'ya doğru ilerlemiş, Pasifik'e ulaşmışlardı.

Diğer yandan, 1898 yılının yayılması Endüstri Devrimi ile ilgiliydi. Yeni icatlar üretimi o kadar arttırmıştı ki, bunları satacak, ham madde alacak ve biriken sermayeyi yatıracak yeni pazarlar gerekliydi. Prof. Faulkner'in dediği gibi, «On altı On-yedi ve On-sekizinci Yüzyıllarda anavatanın işgâl edecek göçmenler göndermesine karşılık, On-dokuzuncu Yüzyıl kapitalistleri de mâmûl madde ve para yolluyorlardı. Bunlar yerleşmekle ilgili değildiler, çünkü sömürülmekte olan topraklarda genellikle zaten insanlar yaşamaktaydı.» (21) 1890'ların emperyalizm hareketi mutlaka toprak kazanmak esasına dayanmıyordu; yeni emperyalizmin ihtiyacı mâmûl madde satmak, fazla sermayeyi yatırmak ve ham madde elde etmek için pazar bulmaktı. Önce ticaret imkânları aranıyor, bu imkânlarla birlikte bazı çıkarlar teşekkül ediyor, bunları korumak için «himaye altında» duvarlar kuruluyor ve iş nihayet bazen de ilhakla sonuçlanıyordu. Bu arayış, tabii, Orta ve Güney Amerika, Asya ve daha sonra Afrika, hattâ Avrupa yönünde olacaktı. Ekonomik ihtiyaçlar Amerika'yı dünya politikasının içine itiyordu. Amerika Cushing'i Çin'e ve Perry'yi Japonya'ya yolladığı zaman, yüzünde oynamağa hazırlandığı rol henüz pek büyük değildi; 1890'ların genişleme siyasetindeki özellik endüstri üretiminin tarımın üstüne çıkmasıdır. Bu patlamayı kolaylaştıran olay da 1898

21. Op. cit., s. 555.

Amerikan-İspanya Savaşı oldu. 1901 yılı başlarında, Washington'da yabancı bir elçi Amerika'yı bir İspanya savaşından önce, bir de sonra olmak üzere iki defa gördüğünü ve ikincisinde kendini bambaşka bir ülkede sandığını söylemişti. (22)

III. 1890'LARDA AMERİKA'NIN EKONOMİK YAPISI

1865 - 1900 yılları arasında yeryüzünde hiçbir ülke Amerika kadar nüfus, zenginlik ve kuvvet bakımından bu derece büyümedi. Amerikan İç Savaşından (1861 - 1865) sonra imalât endüstrisi ve büyük çapta özel teşebbüs ekonomik hayatın özellikleri oldu. Amerika tarıma dayanan bir ulus olmaktan çıkıp bir endüstri ülkesi durumuna yükselmişti. (23) Endüstrileşme temposunun gittikçe artışı birçok nedenlere bağlanabilir. Amerikan ham madde kaynaklarının zengin olması, bunların çok geniş ölçüde doğal koşullar yüzünden «maddeci» olmak zorunda kalan Amerikan nesilleri tarafından istismarı (24), bazı önemli imalât endüstrisinin esasına teşkil eden hayvan ve pamuk gibi araçların zenginliği, kömür, petrol ve demir gibi madenlerin yeteri kadar varlığı, göçle beslenen bir ülkede hızlı nüfus artışının iş gücünü temin etmesi, İç Savaş ile başlayan yüksek gümrüklerin hem zengin endüstri kollarına kârlar sağlaması, hem de zayıf endüstrileri koruması, teknolojik buluşların birbirlerini izlemesi ve ulaştırma kolaylıkları bu nedenler arasında sayılmalıdır.

Amerika pamukda yıllardır birinci, buğday ve petrolde tek rakibi Rusya, ipek endüstrisinde Fransa'dan ve pamuk endüstrisinde İngiltere'den sonra ikinci, demir ve çelikte liste başındaydı. (25) 1878'de demir cevheri ve 1890'da ham demir çıkarılmasında

22. Coolidge, *op. cit.*, s. 121.

23. Amerika'da endüstrileşme daha 1840'larda hızlanmağa başlamıştı. Robert E. Gallman, «Commodity Output: 1839-1899,» **Trends in the American Economy in the Nineteenth Century: Studies in Income and Wealth**, National Bureau of Economic Research (New York), Princeton University Press, 1960, s. 13-73.

24. «Amerikan karakteri...soy ve çevrenin karışımıdır...Bu derece karmaşık bir soydan bu kadar tek tip bir karakter çıkması çevrenin ağır bastığını gösteriyor...Amerikan tipini yaratan...Amerikan çevresinin tümüdür...Yeryüzünde hiçbir yerde doğa bu kadar zengin ve bu kadar cömert olmamış ve zenginliklerini gayret gösterenlere ve bir de beyaz doğma şansına sahip olanlara bu derece vermemişti...(Amerikalının) kültürü de maddî oldu.» Henry Steele Commager, **The American Mind**, New Haven, Yale University Press, 1957, s. 4-6.

25. Coolidge, *op. cit.*, s. 175.

İngiltere'yi ilk defa geçiyordu. (26) 1899'da Amerika kömür üretiminde başta gelmekteydi. Altın üretimi bu değerli madenin California'da bulunduğu yıl olan 1848'den, gümüş Colorado'da çıkarılmağa başlandığı 1860'dan, bakır Montana'da 1890'dan, petrol önce Pennsylvania'da 1859'dan, sonra da on kadar federe devlette 1880'den ve tabii gaz Pennsylvania'da 1872'den beri artmaktaydı. (27) 1850 - 1900 arası nüfus üç (23,192,000'den 75,995,000'e) ve tarım ürünleri de üç (1,600 milyon dolardan 4,717 milyon dolara) misli artmış olmasına rağmen, endüstri üretiminin değeri tam onbir misli (1,019 milyon dolardan 11,406 milyon dolara) arttı. (28) (Endüstri üretiminin değeri daha sonraki yıllarda, örneğin, 1859 - 1914 arası on-sekiz, 1859 - 1919 arası otuz-üç misli arttıysa da, daha sonraki yıllardaki artış bu yazının sınırları dışındadır.) 1890'larda imalâtın büyük hız kazandığı açıktı. 1849'da sermaye toplamı 533 milyon dolar, ücretle çalışanlar 957.000 ve üretim değeri 1,019 milyon dolarken, bu rakamlar 1889'da sermaye için 6.5 milyar dolar, işçi için 4,2 milyon ve üretimin değeri için 9,3 milyar dolar olarak değişmişti; 1899'da da sermaye toplamı 9,8 milyar dolara, işçi sayısı 5,3 milyona ve üretim değeri 13 milyar dolara fırlayacaktı. (29) 1800'de 5,308,483 olan nüfus 1850'de 23,191.876 ve 1890'da da 62,947,714'e yükselmişti. (30) Şehir nüfusunda da göze batan bir artış vardı. 1890'da bu nüfusun ortaya çıkardığı mâmûl ürünün 151 milyon dolar değerinde olanı ihraç ediliyordu; 1895'de bu miktar 184 milyon dolara çıktı. (31) 1890 Mc Kinley ve 1897 Dingley gümrük kanunları Amerikan üretimini korumaktaydı. Gene 1897 yılında ise dış yatırımlar 684,5 milyon dolara varmıştı. (32)

-
26. Henry Rogers Seeger, **Principles of Economics**, 3. B., New York, Henry Holt, 1913, s. 41. Kömür, petrol ve demir üretimiyle ilgili rakamlar için, ayrıca bak: Arthur Cecil Bining, **The Rise of American Economic Life**, 3. B., New York, Scribner's, 1955, s. 353 - 356.
27. Seager, **op. cit.**, s. 41 - 43. Çeşitli maddelerin üretimiyle ilgili daha geniş bilgi için bak: Victor S. Clark, **History of Manufactures in the United States**, C. III: 1893 - 1928, New York, Peter Smith, 1949. Amerika hidro-elektrik gücünden de artan bir şekilde faydalanmaktaydı. 1894-1895 yıllarında Niyagara Şelâlesinde 100,000 beygir gücünde enerji verebilecek tesisler yapıldı. Bu tesisten ilk faydalanan kâğıt fabrikası dünyanın en büyük kâğıt fabrikasıydı. Clark, **op. cit.**, s. 2.
28. Faulkner, **op. cit.**, s. 392.
29. Seager, **op. cit.**, s. 44.
30. **Ibid.**, s. 30.
31. Clark, **op. cit.**, s. 1.
32. Faulkner, **op. cit.**, s. 556.

Endüstri devrimi buluşlardan büyük hız almaktaydı. 1860-1869 yıllarında Amerikan Patent Dairesi 77,355 ihtira ber'atı vermişti; 1890-1899 yıllarında bu rakkam 234,749'a çıktı. (33) Bu buluşlarla ulaştırma malzemesi, telgraf, telefon, radyo ve benzeri malzeme için kullanılacak elektrik araçları ve otomobil yapımı alanlarında hızlı ilerlemeler oldu. (34) Bu arada, telgraf ve telefon için şarj bobini (Michael Pupin), çeşitli motorlar (Charles M. Manly ve Wright Kardeşler), sentetik reçine (Leo Baekland), audion tüpü (Lee De Forest), tungsten lâmbası (William D. Coolidge) ve dokuma tezgâhı (James H. Northrup ve George A. Draper) gibi yeni buluşların yapımı hızlandı. Zâten, daha Amerika bağımsızlığını kazanmadan önce, B. Franklin paratoneri, İç Savaşa varmadan S.F.B. Morse telgrafı, A.G. Bell telefonu, Edison da elektrik ampulünü bulmuştu. Endüstri Devrimi bakımından daha önemli olan George Westinghouse'un elektriği endüstri ve ulaştırmaya uygulaması oldu. Bell, Du Pont ve General Electric başta olmak üzere, şirketler endüstri alanındaki araştırmalarını sistemleştirmeye koyuldular. Maliyede J. P. Morgan, petrolde John D. Rockefeller yeni devrimle birlikte sivrilmekteydiler. Petrolün dahili ihtiraklı makinalara ve diesel'lere uygulanışıyla endüstri bir büyük adım daha attı.

Amerika'da federe devletler arasındaki ticaret serbestisi de endüstrinin gelişmesine yardımcı oldu. Endüstri, imalâtı mümkün kıldı. Endüstri Devrimi 26.000 millik ulaştırmaya elverişli nehirlerle, Büyük Göllere ve kanallara demir ağını ekledi. (35) Amerika'da demiryolu hiç bir yerde görülmeyen bir sür'atle yapılmaya başlandı. Doğu ile Batı kıyılarını birleştiren ilk demiryolu (**Union Pacific Railroad**) 1883'de bitmişti; birkaç yıl içinde buna kıt'ayı baştanbaşa kateden dört demiryolu hattı daha eklendi. Küçük hatlar birleştirildi, büyük kumpanyalar ortaya çıktı. Bunlar da Cornelius Vanderbilt, James J. Hill ve J. P. Morgan gibi büyük sermaye sahiplerinin elindeydi. Demiryollarının artması fabrikaları büyütmüş ve tekelleri kolaylaştırmıştı. Ortaya çıkan bu ulaştırma kolaylıkları da iç pazarları genişletiyordu. Örneğin, önceleri sadece çevresinde satış yapabilen bir Massachusetts ayakkabı fabrikası, Rhode Island mensucat tesisi ya da Illinois kasabı artık Amerika'nın herhangi

33. Bining, *op. cit.*, s. 356.

34. John W. Oliver, **History of American Technology**, New York, Ronald Press, 1956, *passim*. Charles Singer et al., der., **A History of Technology, C. V: the Late Nineteenth Century, c. 1850 - c. 1900**, Oxford, Clarendon Press, 1958, *passim*. Ayrıca bak: Bining, *op. cit.*, s. 356-360.

35. Ernest Ludlow Bogart, **The Economic History of the United States**, 3. B., New York, Longmans, Green and Co., 1918, s. 362-382.

bir yerindeki tüketiciye erişebilecekti. Yalnız küçük bir çevreye satış yapabilen fabrika da büyümüş, sahibi daha da zenginleşmiş ve bu sermaye birikimi de tekele yol açmıştı. Ortaya belirli bir endüstri dalında bütün ya da hemen, hemen bütün şirketleri bir araya getirip hem üretimi, hem de fiyatları tespit eden endüstri erbabı çıktı. Örneğin, John D. Rockefeller petrolde, Andrew Carnegie çelik işinde tek başlarına kalmışlardı. İkisi de daha küçük işletmeleri satın almışlar, karşı gelenleri de piyasadan silmişlerdi. Tekeller bütün dallarda yaygındı. Tütün işinde Kuzey Carolina'da Duke ailesi, şekerde Henry O. Havemeyer, bakırda Guggenheim ailesi tekel kurmuştu. (36) Amerika, birden, iş adamlarının hâkim olduğu koca bir kıt'a haline gelmişti. Önceden endüstri birimleri küçükken, şimdi baştanbaşa bütün ülkeyi ele geçirmiş koca dinazorlar olmuşlardı. Dışa karşı yüksek gümrük duvarları uygulanırken, içte **laissez-faire** ilkesinin egemenliği bu sonucu doğurmuştu. Hükûmet sisteme müdahale etmiyor, sadece sistemin böylece yürümesini temin görevini yükleniyordu. (37)

Endüstri Devriminden sonra küçük ekonomik birimlerin büyüklerinin birer parçaları durumuna düşmelerinin kaçınılmaz olduğu söylenmiştir. Bunun genel olarak kaçınılmaz olup olmadığı tartışması bir yana, Amerikan ekonomi tarihinde bu gelişme kaçınılmaz olmuştur. Uygulanan yüksek gümrüğün büyük patronların, tekellerin ve tröstlerin meydana gelişindeki rollerini kabul etmek gerekir. Anonim şirketlerde de pay sahipleri çok ve dağınık olduklarından yıllık toplantılarında seçilen yöneticiler üstünde gerçek bir denetleme yapamıyorlardı. 1873 paniğinden sonra ortaya çıkan tüccar birlikleri de fiyatları kontrol etmekte, toprak ve pazar bölümü yapmaktaydı. Demiryollar arasındaki bu türlü birleşmeleri Federe Devletler-arası Ticaret Kanunu 1887'de, Yüksek Mahkeme de 1897'de yasak etti. Yasaklar karşısında bu türlü birleşmeler yerine kanunî görünen ve daha etkili yollar bulundu. 1897'den itibaren tröst en çok uygulanan birleşme tipi olmuştu. Bir tröstte pay sahipleri payların çoğunluğunu bir mütevelli heyetine emanet eder ve

36. Yeni kapitalizmin tipik iş adamı Marcus A. Hanna idi. 1858'de Cleveland'da iş hayatına atılmış, akranları İç Savaşa katılırken işinin başından ayrılmamış, kömür, petrol ve demir ticaretinde milyonlar vurmuştu. Kuzeyli yeni nesil iş adamlarının çoğu gibi ateşli bir Cumhuriyetçi Parti taraflısıydı. 1895'de bütün enerjisini McKinley'yi başkan seçtirmeğe harcadı. Beard, *op. cit.*, s. 239-240.

37. Tekeller, dışta, kendi aralarında işbirliğine girişmişlerdi. Örneğin, Büyük Britanya Tütün Kumpanyası ile Amerikan Tütün Kumpanyasınının 1902'de anlaşıp ilkinin faaliyetini İngiliz adalarında, ikincisinin de Amerika ve sömürgelerinde toplaması gibi,

karşılığında tröst sertifikaları alırlar. Bu usulü 1879'da Rockefeller'in Standard Petrol Kumpanyası ilk olarak uygulamış, (38) onu Çelik Tröstü izlemiştir. Tröst tipi mütevellî heyetlerine sınırsız yetkiler veriyordu; o kadar ki, bazı federe devletler 1889'danberi bu tekellere karşı çıkar yollar düşünmüşler, 1890'da da federal çapta Sherman Anti-Tröst Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunun faydasızlığı da Yüksek Mahkemenin 1895'de Amerikan Şeker Arıtma Şirketini dağıtamayışından anlaşılıyordu.

Tröst aleyhtarı bazı kanunların çıkması ise holding şirketlerini, yani bir ya da daha fazla şirketin paylarına sahip şirket şeklini doğurdu; 1897-1904 yıllarında bu şirket türü revaçtaydı. Bu tür Pennsylvania Şirketi ve Amerikan Bell Telefon Şirketi tarafından daha önce de kullanıldıysa da, tröst türünde olduğu gibi, bunda da öncülüğü Standart Petrol Şirketi yaptı. Bu şirketin gelişmesi Amerika'da ekonomik tekelin yerleşmesinin klâsik bir örneğidir. 1904'de şirket iç ticaretin % 85, dış ticaretin de % 90'ını elinde tutmaktaydı. (39)

1890'da Amerika'da endüstri ile ilgili kanunlar Batı Avrupa ülkelerindekinden çok geriydi. Bir zamanlar yeni, üstün ve kişisel olanı arayanların sığınağı olan Amerika tutucu bir ülke durumuna gelmişti. Siyasal demokrasiyi elde etmesine rağmen onu yaşatan toplumsal reformlarda geri kalıyordu. Endüstri Devrimi ile birlikte bir işçi sınıfı ve sonra da (1881) Amerikan İşçi Federasyonu (A.F.L.) doğmuştu. (40) Ulusal çapta şiddetli demiryolu grevleri başlamış, daha fazla ücret ve daha kısa iş saatleri isteyen ve en meşhuru Chicago nümayişi olan grevler yer almıştı. 1892'de Pennsylvania çelik işçilerinin Carnegie'ye karşı yaptıkları grev başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu arada, A.F.L. de İngiliz ve Alman sendikalarının aksine, ayrı bir parti kurarak politikaya girmedi. Bu Federasyonun Başkanı Samuel Gompers bazı haklar elde ettiyse de, genellikle tutucu bir siyaset izlemiş ve kapitalist sistemi kabul etmiştir. İşçi önderleri de patronlara ayak uydurmuşlar, Amerika'nın yayılmasını savunuyorlardı. Gompers «koca siloların ağzına kadar

38. Allan Nevins, **John D. Rockefeller: the Heroic Age of American Enterprise**, New York, Scribner, 1940, s. 603-622. Tröstün «amacının tekel kurmak» olduğunu kabul eden Columbia Üniversitesi Siyasî İktisat Profesörlerinden Seager tröstün «rakiplerini yutmak, onlara hâkim olmak ya da onlara hayat hakkı tanımamakla rekabetin esas olduğu gereksiz harcamaları ortadan kaldırdığını...» söylüyor. **Op. cit.**, s. 468.

39. Faulkner, **op. cit.**, s. 432-433.

40. V. O. Key, Jr., **Politics, Parties and Pressure Groups**, New York, Thomas Y. Crowell, 1952, s. 60-63.

dolu olduğunu» söylüyor, tarım işçilerinin önderi Jerry Simpson da «üretim fazlası, yabancı pazar aramak zorundadır» diyordu. (41)

Amerika tarımda makinalaşma ve fennî tarımın benimsenmesi açılarından da bir devrim geçiriyordu. Az da olsa devlete ait bazı toprakları dağıtan 1862 Çiftlik Kanunu, Avrupa'dan yeni göçmenler gelmesi, yeni toprakların kalmayışi ve John F. Appleby'nin hasadı sekiz misli arttıran biçer-döğeri (1878) gibi yeni buluşlar topraktan daha iyi faydalanmayı zorunlu kılıyordu. Amerikan İç Savaşından sonra tarımsal genişleme yer aldıysa da, kesintisiz bir refahtan söz edilemez. Özellikle, 1867 - 1897 dönemindeki istikrarsızlık üstünde kısaca durmak gerektir. İç Savaş sırasında tarım ürünlerine talep artmış ve çiftçiler topraklarını büyütmüş, tarım araçlarının sayısını arttırmışlardı. Fakat yeni araç alabilmek için toprakları, çok defa, ipotek altındaydı. İç Savaştan sonra tarım ürünleri fiyatlarının düşmesiyle çiftçi ya fabrikaya girmek, ya çiftlik kirala-yıp çalışmak ya da tarım işçiliğine başlamak zorunda kaldı. Çiftçiler de bu duruma tepki gösterdi tabii. Greenback Partisini destekleyerek devletin banknot basması yoluyla enflasyona gitmeği, Populist Partisini tutarak da 16'ya 1 oranında altın ve gümüş çıkarma fikrini desteklediler. Tarımda makinalaşma, çalışan insanları başka işler tutmak üzere serbest bırakır, tarım ürünlerini arttırır ve toprak sahiplerinin gelirlerini çoğaltırken, hem sermayesi bulunmayanların toprak sahibi olmalarını güçleştirerek topraksız tarım işçilerinin sayısını arttırmış, hem de, hele daha sonraki yıllarda, tarımda büyük bir üretim fazlasının meydana gelmesine sebebiyet vermiştir.

Bu dengesiz duruma, özellikle tekellere karşı çare arayan Henry George (1839 - 1897) **İlerleme ve Sefalet** adlı kitabında (1879) vergiler teklif ediyor, (42) Edward Bellamy (1850 - 1898)

41. Williams, *op. cit.*, s. 23.

42. Amerika'nın Batısından New York'a gelen H. George «hikâyedeki Monte Cristo hazinelerine taş çıkaran özel servetlerin» yanbaşımda akıl almaz bir sefâlet görerek 1871'de «Toprağımız ve Toprak Siyasetimiz» (**Our Land and Land Policy**) başlıklı kırk-sekiz sayfalık bir kitapçık yazmış ve toprak tekelinin ortadan kaldırılmasını tavsiye ettiği bu kitabını genişleterek «İlerleme ve Sefalet» i yayınlamıştı. Henry George, **Progress and Poverty, an Inquiry into the Cause of Industrial Depressions and of Increase of Want with Increase of Wealth: the Remedy**, New York, Doubleday ve Page, 1916. Ayrıca bak: Charles A. Madison, **Critics and Crusaders: A Century of American Protest**, New York, Henry Holt, 1947, s. 257 - 285.

Geriyeye Bakış adlı kitabında (1887) bir düzen değişikliğini öngörüyor, (43) Henry Demerest Lloyd ise **Memlekete Karşı Zenginlik**'te (1894) tröstlerin en etkili eleştirisini yapıyordu. (44) Amerikan iktisatçısı John Rogers Commons da (1862 - 1945) **Zenginliğin Dağılışı** adlı kitabında (45) bir yanda büyük zenginlik ve lüks, diğer yanda da işsizlik ve benzeri kötülükleri barındıran bu dağılıştaki dengelessnessi en önemli toplumsal problem olarak görmekteydi.

Yöneltelen eleştiriler ne olursa olsun, tekeli kurup Amerikan ekonomik ve siyasal hayatını ellerinde tutanlar çözüm yolu olarak genişleme, yayılma, deniz-aşırı topraklara ulaşma yanlısıydı. İş adamlarında genellikle şu inanç hâkimdi: depresyondan kurtulmak denizaşırı ekonomik yayılma ile mümkündür. Elli yıl önce tedbirlilik denen şey ürkekliğe, yabancı kaynaklı eleştirici ise korkuya ya da kıskançlığa yoruluyordu. Coolidge'nin deyişiyle, «bütün ülke güçlü olmanın bilinci» içindeydi. (46) 1876 Yüzüncü Yıl Fuarı ve daha sonraki 1893 Chicago Dünya Fuarı Amerikan endüstrisinin üstünlüğünü ortaya koyuyordu. (47) Fakat Dr. Simon'a göre, Amerika 1890'larda sermayeden çok tarımsal ve endüstri ma-

-
43. Eğitimde John Dewey'yi, iktisatta Thorstein Veblin'i, işçi sorunlarında Eugene V. Debs'i, dinde Walter Rauschenbusch'u etkileyen ve 2,000 yılında âdil bir toplumu anlatan kitap. **Looking Backward**, Boston, Houghton Mifflin, 1888 (Yeni bası: New York, Harper, 1959). Ayrıca bak: Madison, *op. cit.*, s. 134 - 157.
44. **Wealth Against Commonwealth**, New York, Harper, 1894. Yazar diyor ki: «Doğa zengindir; ama her yerde doğanın halefi insan fakir. Bu mutlu diyarda ya da herhangi bir yerde... hiçbir şey halka yetecek kadar değildi... Binlerce çalışan ve düşünenler nesliyle zenginleşen dünya herkese Ütopyalarda bile tasavvur edilemeyen zenginliği verecek verime erişmiştir. Fakat uygarlığımızın dalında gelişen bu zenginlikle onunla açlığını gidermek isteyen halk arasına «fazla üretim» nârasıyla tröstler ve birleşmeler girmektedir...Onlar özel kazançları uğruna halkın tüketimini...ve üretimi denetlemektedirler...Bunlar endüstri Sezarlarıdır.» (s. 1 - 2). Yazar bu Sezarlardan tröst sisteminin anası olan petrol tröstünü inceleyerek kitabın sonuna da tröstlerin bir listesini koyuyor. (s. 537 - 545).
45. **The Distribution of Wealth**, 1893 (yeni bası: Reprints of Economic Classics, New York, Augustus M. Kelley, 1963.)
46. Coolidge, *op. cit.*, s. 176.
47. Oliver, *op. cit.*, s. 298, 300 - 304. Amerikan tarihçesi Gibbons'a göre, 1 Mayıs 1893 Chicago Dünya Fuarının «asıl amacı Amerika'nın kendine yeterliğini ortaya koymaktı.» Gene aynı yazara göre, «Amerika tesadüfen değil, Avrupa'da kendini gösteren ekonomi kanunlarının burada da [Amerika'da da] işlemeğe başlamasından ötürü» bir Büyük Devlet olmuştu. Herbert Adams Gibbons, **An Introduction to World Politics**, New York, the Century Co., 1922, s. 328 - 329.

mülü maddeler ihraç edebilirdi. (48) Buna rağmen, 1890'ların havası ticaret yollarının ele geçirilmesi, deniz gücü, yeni pazarlar, yeni yatırım imkânları, yayılma ve misyonerlik gibi temalarla doluydu.

Amerika genişleme siyasetine yöneldikçe George Washington'un Veda Nutkunda zikrettiği Avrupa siyasetine katılmama öğüdünün bütün geleceğe uygulanamayacağı belirtilmeğe çalışılıyordu. Örneğin, Cleveland'ın başkanlığı sırasında Dış İşleri Bakanı olmuş olan Richard Olney'ye göre, Washington'un öğüdünü haklı çıkarmak koşullar değişmişti; ona kalırsa, Washington'un başkanlığı sırasında Avrupa politikasına katılmak ne kadar tehlikeliyse, 1890'larda da bir inziva politikası gütmek aynı derecede yersizdi. (49)

Amerikan iktisat tarihçisi Prof. Faulkner İspanya ile savaşın nedenini herşeyden önce ekonomik çıkarlara bağlamıyor. (50) J. M. Rhodes ise «malî ve iş çevrelerinin savaşa karşı olduğunu» iddia etmektedir. (51) Prof. Pratt'a göre de, Amerikan iş çevreleri genellikle İspanya ile savaşa sebep olacak hareketlere karşı olmakla birlikte, savaş başlar başlamaz genişlemenin getireceği imkânları görmüş ve toprak ilhakı fikrini bile desteklemiştir. (52) Gerçekten, büyük iş adamlarından Andrew Carnegie, Jacob E. Schiff ve James J. Hill savaşa karşı görünüyorlardı. Diğer yandan, John Wanamaker'in ise özel bir askerî birlik meydana getirecek kadar savaşa taraftar olduğu anlaşılmaktadır.

İş çevreleri ile resmî çevreler arasındaki yakın bağı Amerikan devlet yönetiminin en belirgin özelliklerinden olduğu malûmdur. Daha Benjamin Harrison'un başkanlığı sırasında üç yıldan fazla Dış İşleri Bakanlığı yapan James G. Blaine genişleme politikasını iş çevreleri yararına destekleyenlerdendi. (53) Blaine Karayip De-

48. Matthew Simon, «The United States Balance of Payments, 1861-1900,» *Trends in the American Economy in the Nineteenth Century*, op. cit., s. 629-717.

49. Robert Endicott Osgood, *Ideals and Self-Interest in America's Foreign Relations, the Transformation of the Twentieth Century*, Chicago, the University of Chicago Press, 1964, s. 67.

50. Faulkner, op. cit., s. 558. Aynı yazar bu kitabının 1924 yılında yaptığı baskısında İspanya ile savaşın nedenini «malî emperyalizmin yeteri kadar gelişmiş» olmasında bulmuştu. (s. 624-625).

51. James Ford Rhodes, *The McKinley and Roosevelt Administrations*, New York, 1922, s. 55.

52. Pratt, op. cit., s. 233 ve d.

53. İş çevrelerinin, başında, tarafsız olduğunu iddia eden Prof. Pratt da bunu kabul ediyor. *Ibid.*, s. 22 ve d.

nizi'nin Amerikan etki alanında kalmasını savunuyor, Orta Amerika'da bir kanal açılması fikrini destekliyor, Clayton-Bulwer Andlaşmasının değişmesini istiyor, Küba'nın «Amerikan sistemi»nden çıkmasını istemediğini söylüyor, hattâ 1891'de Amerika'nın Küba, Porto Riko ve belki de Hind Adalarını alması gerekeceğini belirtiyordu. Blaine Pasifik'i de ihmal etmedi; Hawaii'de güçlü bir dayanma olduğu takdirde, bu bölgeyi avucunda tutacağına inanıyordu. 1889'da Başkan Harrison'un ilk Dış İşleri Bakanı olan Blaine'in fikirleri bu yöndeydi. 1892'de Blaine'in yerine geçen John W. Foster da genişlemeyi destekleyen bir bakandı. Harrison'a yakınlığı bilinen diğer iki adam da Bahriye Bakanı B. F. Tracy ve New York Tribune gazetesi sahibi Whitelaw Reid'di; bunların ikisi de genişleme taraflısıydı.

IV. GENİŞLEMENİN «FELSEFÎ», «AHLAKÎ» VE JEOPOLİTİK NEDENLERİ

Hızla revaç bulan genişleme fikirleri tarih, siyasal gelenek ve Amerika'nın coğrafî durumu gibi türlü etkenlerle çarpıştıysa da, emperyalizm eski fikirlerle giriştiği bu savaştan muzaffer çıktı. Ortaya genişleme fikirlerini destekleyen «felsefî», «ahlakî» ve stratejik nedenler atıldı. Bu üç unsur da ekonomik ihtiyaçtan doğan yayılma eğilimini güçlendiriyordu. Avrupa devletleri arasındaki rekabet emperyalist döneme girip Çin, Afrika ve Pasifik'te dünyayı bölüşme çabaları kamu oyunca izlenmeğe başlayınca, Amerika da Batı Avrupa'da etkili olan fikirlerin dışında kalamadı. Daha 1845'de John Louis O'Sullivan Amerikan siyaset lûgatına iki yeni kelime sokmuştu: «Kaçınılmaz Kader» (**Manifest Destiny**). O'Sullivan hem **Democratic Review** dergisinin yazı işleri müdürü, hem de Başkan Polk, Pierce ve Buchanan'ın yakını olarak bu iki kelimenin ihtiva ettiği genişleme politikasını öne sürdü, durdu. (54) Fakat 1840'ların genişleme eğilimi daha çok duygusaldı; 1890'lara gelinceye kadar bir de «felsefî» muhteva kazandı. Yeni felsefeye katkıda bulunan akımlar içinde en önemlisi Darwin'den geliştirilmiş olan «Toplumsal Darwincilik»ti. (55) Düşünce tarihine «Pragmatizm» den başka hiçbir katkıda bulunmamış olan Amerikan fikir sahnesinde Darwinci görüşün insan toplumuna uygulanışı ve bu fikrin tutunması, tabii, bir rastlantı olamazdı. Darwinci sosyologlar uzun zamandan-

54. Pratt, *loc. cit.*, s. 1.

55. Richard Hofstadter, **Social Darwinism in American Thought**, gen. b., Boston, Beacon Press, 1955.

beri bilinen kuvvet politikasına fikrî bir muhteva kazandırıyorlardı; onlara göre, doğadaki türler gibi, uluslar ve ırklar da, hayatta kalmak için savaşıyor, rekabet ederlerdi; en güçlüünün hayatta kalması kaçınılmaz bir gelişimdi. Güçlü olmak sadece güvenlik için gerekli değil, hayatta kalma hakkının kanıtıydı. Gene bunlara göre, aynı kanunun insan toplumu için de doğru olması gerekti. En güçlüünün hayatını devam ettirmesi ve egemenliğini kurması bir doğa kuralı olduğuna göre, daha yetenekli ırklar diğerlerini ezdikleri zaman ne izahat vermeleri gerekliydi, ne de af dilemeleri. Ve Toplumsal Darwincilere göre, gerekli üstünlüklere sahip ırk da Anglo-Saxon ırkından, hele onun Amerikan dalından başkası olabilir miydi? Bunlar yalnız Darwin'i değil, Spencer'i de kabul ediyorlar, en güçlüünün hayatta kalması tezini desteklemek için başka yazarları da ileri sürüyorlardı. En güçlüünün hayatta kalmasını «birinin diğerinin omuzlarında yükselmesine meydan veren o faydalı özel savaş» diye tanımlayan **Halk Hükûmeti (Popular Government)** adlı kitabın yazarı Sir Henry Main fikir babaları arasındaydı. (56) Irkların savaşı (*Rassenkampf*) (57) kavramını destekleyen Polonyalı Gumpłowitz, «irade» ve «güce tapma» gibi kavramları çekici bir duruma getiren John Ruskin ve Thomas Carlyle, hattâ Nietzsche bazı Amerikalıları, bu arada Toplumsal Darwinci'leri etkilemişti. Oysa, Darwin, savaşlar ve kıtlığı yiyecek azlığından doğacak felâketleri önleyen doğal çözüm yolları olarak gören Malthus'un etkisi altında kaldıysa da, kendi teorilerinin toplumsal sorunlara da bütünüyle uygulanabileceğine yer verdiğine dair pek kanıt yoktur. Ekonomik alanda güçlüünün zayıfı ezdiği bir ferdiyetçilikten hareket edenler bu büyük İngiliz natüralistinden faydalanmayı düşünmüşlerdi. Örneğin, milyarder Andrew Carnegie doğanın rekabet kanununun kişinin üstündeki baskısını kabul etmekle birlikte, toplum için de sıhhatli yol olarak değerlendiriyordu. (58) Ona göre, ekonomik rekabet üstün enerji sahiplerine zenginlik getiriyor ve onu zayıf ve yeteneksizlerden esirgiyordu. (59) W. G. Sumner da eşitsizliğin doğada ve kâinatta olduğunu ve eşitsizlikleri sun'i yöntemlerle orta-

56. Merle Curti, **The Growth of American Thought**, New York, Harper, 1943, s. 576.

57. Yazarın bu başlıkta bir kitabı var. Ayrıca bak: Ludwig Gumplowicz, **The Outline of Sociology**, çev. Frederick W. Moore, Philadelphia, American Academy of Political and Social Science. 1899.

58. Andrew Carnegie, **The Empire of Business**, New York, Doubleday ve Page, 1902; ———, **The Gospel of Wealth and Other Timely Essays**, Century Co., 1900 (yeni bası: Cambridge, Mass., Belknap Press, 1962).

59. Andrew Carnegie, **Autobiography**, New York, Houghton Mifflin, 1920.

dan kaldırmanın sadece çalışkanı cezalandırmak ve tembeli mükâfatlandırmak olacağını söylüyordu. (60) Bu fikirlerden başka, madî alanda kişisel başarı ya da başarısızlığı irsiyete bağlayarak açıklayan psikologlar da türedi; bunların en önde geleni G. Stanley Hall olarak kabul ediliyor. (61)

Darwinciliği Amerika'da geliştirenlerin başında John Fiske geliyordu. 1885 yılında **Harper's** dergisinde yayınladığı bir yazısında şöyle diyordu: «...Yeryüzünde her toprak diliyle, diniyle, siyasal alışkanlıkları ve gelenekleriyle ve büyük ölçüde halkının kanıyla da [Anglo-Saxon anlamında] İngiliz oluncaya kadar, İngiliz ırkının Kuzey Amerika'yı kolonileştirince başladığı iş devam edecektir.» (62) Fiske bu hakimiyetin iki anahtarını da açıkça belirtiyor: «Her iki dünyaya [Eski ve Yeni Dünya] ve güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar böylece yayılan bu ırk, İngiltere Atlantik'i aşarak Virginia ve Massachusetts kıyılarına kolunu ilk attığı andanberi denizlerin egemenliğini ve ticarî üstünlüğü elden bırakmayacaktır.»

Çağdaşlarını etkileyen bir başka yazar da gene papaz olan Josiah Strong'tur. **Ülkemiz** adlı kitabın yazarı olan bu zâta kalırsa Tanrı kendinin de tuttuğu Amerikan ırkını uluslararası son yarışmaya hazırlıyordu. (63) Strong diyor ki:

«Nüfus üstünlüğü ve ardındaki zenginlikten gelen güçle birlikte, eşi görülmemiş bir enerjiye sahip olan bu ırk

-
60. William Graham Sumner, **What Social Classes Owe to Each Other**, New York, Harper, 1883; ——— ve A. G. Keller, **The Science of Society**, 4. C., New York, Yale University Press, 1927-1928. Prof. Williams «yeni kıt'aların açılması» ve «büyük keşif ve buluşlar»ı modern çağın özelliklerinden sayan W. G. Sumner'in yazılarında da yayılma fikri olduğunu kabul ediyor. **Op. cit.**, s. 25.
61. G. Stanley Hall, **Life and Confessions of a Psychologist**, New York, D. Appleton, 1923; ———, **Adolescence**, London, S. Appleton, 1905; ———, **Foundation of Modern Psychology**, New York, D. Appleton, 1912.
62. Pratt, **loc. cit.**, s. 4-5'ten John Fiske, «Manifest Destiny,» «**Harper's New Monthly Magazine**, C. LXX (1885), s. 578-590. Bu yazı şu kaynaktan da var: J. Fiske, **American Political Ideas Viewed from the Standpoint of Universal History**, s. 101-152. Ayrıca, John Fiske'nin kısa biyografisi için bak: John Fiske, **The War of Independence**, Boston, Houghton Mifflin, 1889, s. vi-xiv; Fiske'nin fikirlerinin özeti için bak: Vernon Louis Parrington, **Main Currents in American Thought**, C. III, New York, Harcourt, Brace and Co., 1903, s. 203 ve d; Commager, **op. cit.**, s. 82-91.
63. Josiah Strong, **Our Country: Its Possible Future and Its Present Critics**, New York, Baker ve Taylor, 1885, s. 222; ayrıca bak: Curti, **op. cit.**, s. 670-671.

-diyelim en geniş özgürlük, en saf Hıristiyanlık, en yüce uygarlığın temsilcisi- kendi kurumlarını bütün insanlığa kabul ettirebilmek için özellikle saldırgan nitelikler geliştirecek, bütün dünyaya yayılacaktır... Bu güçlü ulus, Meksika'yı, Orta ve Güney Amerika'yı, denizdeki adaları, Afrika'yı ve gerisini ele geçirecektir.» (64)

Papaz Strong'a kalırsa, bu ırk bütün insanları Anglo-Saxonlaştırıncaya kadar yayılmağa devam edecektir. Strong'un bu kitabı İngilizce olarak 170.000 kopya satıldı. Gene aynı yazarın **Yeni Dönem ya da Geleceğin Devleti** (65) adlı kitabında Anglo-Saxon ırkında İbrani, Yunan ve Roma uygarlıklarının birleştiğini iddia etmekte ve İbranilerin monoteist inançlarını Akdeniz çevresinde yaymağa çalışmaları gibi, Anglo-Saxonların da «Hıristiyanlığı bütün dünyaya taşıdıklarını»; Anglo-Saxon ırkının en büyük ve sayıca en fazla bilim adamını (66) yetiştirdiğini; Anglo-Saxonların «yaratıcı deha»lara sahip bulunduğunu ve bunun «entellektüel güçlerine bir kanıt olduğunu» ve bu durum böyle olduğuna göre, «Anglo-Saxonların dünyanın entellektüel önderleri olduğu» sonucuna varılabileceğini ileri sürmektedir. Yazara göre, Amerikan Anayasası «hiç şüphesiz, tarihte yapıcı devlet adamlığının en yüksek örneğidir.» Gene aynı yazara göre, İngilizce uluslararası bir dil olmalıdır. Yazar, Alphonse de Candolle, Dr. Schaff ve Dr. John A. Weisse gibi yabancılardan İngiliz dili hakkındaki övücü sözleriyle İngilizcenin 1801'de 20,520,000, yâni dünya nüfusunun % 12,7'si tarafından konuşulurken, 1890'da bu rakkamın 111 milyona, oranın da % 27,7'ye çıkmasına dayanarak (67) şu yargıyı vermektedir: «Yerinde duramayan Yunanlıların dil ve uygarlıklarını Akdeniz'e yaymaları gibi, daha oynak olan Anglo-Saxonlar dil ve uygarlıklarını bütün yeryüzüne yaymaktadırlar.» (68) Yazara göre, fennî buluşlar alanında Anglo-Saxonlarla rekabet edecek hiçbir ulus yoktur; pusulayı, barutu, matbaayı, buharlı makinayı, telgrafı, lokomotif ve buharlı gemiyi onlar bulmuşlardır. Dünyanın ulaştırma sistemi de onların elindedir. Demiryollarının % 58'i onlardadır; % 41'i Amerika'nın elinde. Telgraf hatlarının da % 46'sı Anglo-Saxonlarda, % 30'u da Amerikalılar-

64. Siyah yazılar benim. Pratt, *op. cit.*, s. 6.

65. Josiah Strong, **The New Era or the Coming Kingdom**, New York, Baker ve Taylor, 1893, s. 54-80.

66. Sir Isaac Newton ile Thomas Young kastediliyor.

67. Strong, *loc. cit.*, s. 62.

68. *Ibid.*, s. 65.

da. (69) «İngiltere Avrupa'nın en zengin ulusudur; Amerika ise İngiltere'den daha da zengindir.» Yazar İbranî, Yunan ve Roma'nın önde gelen niteliklerini Anglo-Saxonların nitelikleriyle karşılaştırarak sonunculara bir «misyon» tanımaktadır. Anglo-Saxonlar «tarihte ilk defa olarak, en büyük ırka, en büyük topraklara sahiptir. Ne ulu bir birleşme: en yüksek ırk, en üstün uygarlık, en kalabalık nüfus, en büyük zenginlik-işte imparatorluk için en büyük maddî dayanak!» Hiçbir ulusun yeterli bir maddî kaynağı olmadan birinci sınıf devlet sayılmayacağını belirttikten sonra, uluslararası ilişkilere «hak ve mantık»ın hâkim olamayacağını ve hakkın hâlâ «en kuvvetli taburların yanında» olduğunu söylemektedir. (70) Yazar, bu ırkın zayıfların bir kısmını kendine katarak, bir kısmını da istediği biçime sokarak insanlığı Anglo-Saxonlaştıracağına inanıyordu.

Almanya'da tarih ve siyasal bilgiler okumuş olan Prof. John W. Burgess'in bazı sözleri ise Üçüncü Reich önderlerinin iddialarını hatırlatmaktaydı. Bu zât Göttingen, Leipzig ve Berlin'de bulunmuş ve sonra Columbia Üniversitesine gelerek 1880'de orada bir Siyasal Bilgiler Okulu kurulmasında rol oynamıştı. 1890 yılında yayınlanan **Siyasal Bilgiler ve Mukayeseli Anayasa Hukuku** adlı kitabındaki «Ulusal Siyasal Nitelik» başlıklı bölümde Almanlara ve Anglo-Saxonlara dünya egemenliğini teslim etmektedir. (71) Burgess'e göre, üstün uluslar kendileri kadar gelişmemiş olanlara müdahale etmekte serbesttiler; zayıfların barbar olmaları da gerekli değildi. Bu müdahale hem bir hak, hem de bir sorumluluktur. Geçerken belirtelim ki, ırkçı Count Arthur Gobineau'nun **Essai sur l'inégalité sur races humaines** (4 C., Paris, 1853-1855) adlı kitapları yayın tarihinden hemen bir yıl sonra **Irkların Manevî ve Entellektüel Farklılaşması** başlığı altında İngilizceye çevrildi. (72)

Genişleme felsefesine, daha sonraları, 1894'de Benjamin Kidd de katıldı. Bu yazar **Toplumsal Gelişme** adlı kitabında tropik bölgelerde, özellikle Afrika'da genişleme imkânlarına değinmek-

69. *Ibid.*, s. 66.

70. Bu arada, Amerika'nın gücünü diğer Büyük Devletlerle karşılaştıran yazar bugün hiç de doğru çıkmayan şu sözleri eklemektedir: «Rusya'nın sözünü eymeğe değmez bile. Kalabalık olacaksa da başka diğer hususlarda Anglo-Saxonlara pek rakip olamaz. Uygarlığı Avrupa değil, Asya'dır...Zengin olmadığından askerî gücü önemsiz olacaktır.» *Ibid.*, s. 75.

71. Pratt, *Expansionists of 1898*, op cit., s. 7. Prof. Burgess 1931'de öldü.

72. *Moral and Intellectual Diversity of Races*, Philadelphia, 1856.

tedir. (73) Benjamin Kidd On-altı, On-yedi ve On-sekizinci Yüzyıllarda en zengin tropik bölgelerin dört büyük deniz devleti, yâni, İspanya, Hollanda, Fransa ve İngiltere'nin elinde olduğunu ve «enerjik ırk» ların Afrika'yı paylaşmanın önemini anladıklarını söylüyor.

Genişleme politikasının bu «felsefî» muhtevasına dinî ya da «ahlâkî» bir neden de eklendi; genişlemeyi kilise de destekliyordu. Pasifik adalarında misyonerlik faaliyetleri zâten başlamıştı. Örneğin, Karolin Adalarında Ponafe ve Kusoi'ye ilk misyonerler 1852'de yerleşmişlerdi. Genişleme siyasetine karşı olan mezheplerin sadece Quaker ve Unitarian mezhepleri olduğu anlaşılmaktadır; bunlar genel olarak savaşa ve zor kullanmağa karşıydılar. Diğer yandan, daha önce sözü edilen Josiah Strong **Ülkemiz** adlı kitabında «saf bir ruhsal Hıristiyanlığı» temsil eden Anglo-Saxon ırkının «dünyayı Anglo-Saxonlaştıracağına» inanıyordu. (74) Daha sonra «bir Hıristiyan papazının görevi kadar önemli hiçbir şey bulunmayacağını» söyleyecek olan (75) J. R. Mott iki Okyanus arasına Hıristiyan Amerika'nın yerleşmesinin «Tanrı'nın bilerek yaptığı bir iş» olduğunu **Dünyanın İşgâlinde Stratejik Noktalar** adlı kitabında söylüyordu. (76) Oberlin Koleji Direktörü ve Chicago Üniversitesi Mukayeseli Din Lektörü John Henry Barrows **Asya'nın Hıristiyanlar Tarafından İşgâli** adlı yayınında Amerika'nın ideolojik (moral) ve siyasal bakımdan tecrit edilmiş olmasının sona erdiğini ve bütün dünyanın Hıristiyanlaştırılmasında Amerika'nın yeri olduğunu söylüyor, Amerikan ticareti ile Amerikan Hıristiyanlığının Pasifik'te elele gelişeceğini ileri sürüyordu. (77) Amerikan-İspanya savaşı başlayınca Amerikalılar Dewey'nin zaferlerini Yuşa (**Joshua**) ve Dâvud'un savaşlarına ve İspanyol donanmasının perişanlığını da Erika şehri (**Jericho**, Filistin) duvarlarının yıkılışına benzetiyorlardı.

-
73. Benjamin Kidd, **Social Evolution**, New York, Macmillan, 1894, s. 303-329.
74. Strong, **Our Country**, op. cit., s. 208-227.
75. John R. Mott, **The Future Leadership of the Church**, New York, Young Men's Christian Association, 1908, s. 17.
76. John R. Mott, **Strategic Points in the World's Conquest**, New York, 1897, s. 206-207.
77. John Henry Barrows, **The Christian Conquest of Asia**, New York, Scribner's, 1899, s. 237-239. Nüfuzlu kilise papazları da vâizlerinde genişleme fikrini tutmaktaydılar. Örneğin, Albany şehri Protestan papazı W. C. Doane (1832-1913) ve Brooklyn Congregationalist kilisesi papazı Lyman Abbott (1835-1922) yayılma taraftarıydılar.

Genişleme teorisi jeopolitik bir muhteva da kazandı. Kaptan Alfred Thayer Mahan dünya hakimiyetini denizlere hakimiyet teorisine oturtarak Amerikan halkını büyüme, genişleme ve sömürgelelere sahip olma yönünde eğitmek için sonsuz gayret gösterdi. Bu yıllarda Amerika'da böyle bir jeopolitikcinin çıkışı da objektif bir olay, bir rastlantı olarak değerlendirilemez. Columbia Üniversitesi Profesörlerinden Carlton J. H. Hayes'in dediği gibi, «1890'ların bir çok deniz hakimiyeti teorisyenleri içinde, en etkilisi» daha sonra Amiral olan Kaptan Mahan'dı. (78) Amerika'nın genişleyen bir dünya devleti oluşu ile ilgili her araştırma Mahan'ın da üstünde durmak zorundadır. (79) Bütün yazdıkları arasında Mahan'ın şöhreti en çok **Deniz Gücünün Tarihe Etkisi: 1660-1783** (80) adlı kitabından doğuyor. Kitap On-Yedinci Yüzyılın ortalarından itibaren 125 yıl içinde İngiliz deniz gücünün gelişmesi ile ilgili görünmektedir. Anlatmak istediği deniz olaylarının basit tarihi değil, denizasıra pazar ve sömürge elde etmek için üstün deniz kuvvetlerinin koruduğu büyük bir ticaret filosuna ihtiyaç olduğudur. (81) Önce kıyıları olmayan ve topraklara sıkışıp kalmış olan devletler, ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, çürümek ve çökmekten kurtulamayacaklardı. Ona göre, toprak tüm engel, deniz ova gibi pürüzsüzdü. Bu ova-yı deniz gücüyle elinde tutabilecek ve güçlü bir ticaret filosuna sahip bulunan ulus bütün dünyanın zenginliklerini sömürebilirdi. Büyük denizci devletlerin ortaya çıkış, yükseliş ve batışlarını ana çizgileriyle izlemekle başlayan Mahan bir ulusun deniz gücünü meydana getiren unsurları da sıralıyordu. Bu unsurları altı ana başlığa indirmişti: coğrafî durum, üretim ve iklim de dahil olmak üzere,

78. Carlton J.H. Hayes, **A Generation of Materialism: 1871-1900**, New York, Harper, 1941, s. 240.

79. Mahan'ın babası tanınmış bir harb akademisi olan West Point'da istihkâm ve mühendislik öğretmeni idi. Kendi Annapolis Deniz Okuluna gitmiş, uzun yıllar kıyıda ve açık denizde görev almış, Amerikan İç Savaşında sınırlı bir harekât dışında, silâhli çatışma görmemişti. Brezilya ve Uzak Doğu'da görev almış, Avrupa'ya gidip gelmiş, bakış açısını genişletmişti. Bu seyahatlardan sonraki on-beş yıl içinde Amerikan İç Savaşının deniz tarihi ile ilgili **Körfez ve İç Sular** (1883) adlı kitabı dışında sönük kalmış, yeni kurulan Newport Harb Kolejinde Amiral Stephen B. Luce tarafından taktik ve deniz tarihi öğretmenliğine atandıktan sonra parlamaya başlamıştır. Rütbesi hâlâ yüzbaşı olan Mahan'ın (emekli olduktan sonra amiralliğe terfi ettirildi) 1886 Eylülünde vermiş olduğu dersler dört yıl sonra **Deniz Gücünün Tarihe Etkisi: 1660-1783** adlı kitapta toplandı. Bak: *infra.*, dn. 80.

80. Alfred Thayer Mahan, **The Influence of Sea Power Upon History: 1660-1783**, 12. B., Boston, Little, Brown and Co., 1890.

81. Özellikle, *ibid.*, s. 26-27, 82-83.

fizikî durum; toprağın sınırları; sayı açısından nüfus; halkın ulusal karakteri ve hükûmetin niteliği. Deniz gücünün unsurlarını incelerken İngiltere'nin rakiplerini bu altı hususta geride bırakışını değerlendirmektedir. Mahan'a göre, deniz gücü sadece savaş gemileri demek değildi; ticaret gemileri ve güçlü deniz üsleri de deniz gücünün ayrılmaz parçalarıydı. Güçlü savaş filoları ve deniz çarpışmaları belirli bir hedefe giden araçlardı. Ticaret ve savaş filolarının birbirlerine ihtiyaçları olmadan varlıklarını tek başlarına devam ettirmeleri söz konusu olamazdı.

Coğrafi niteliklerin önemi üstünde duran Mahan İngiltere ve Fransa'yı karşılaştırıyordu. Fransa, coğrafya özellikleri yüzünden zenginliğini, filo kurmakla kıt'ada genişleme tasarıları arasında bölmek zorunda kalıyordu. Bundan başka, hem Okyanus, hem Akdeniz'de kıyıları olması filosunu bir bütün olarak kullanmağa da imkân vermiyordu. Amerika'nın da birbirine bağlantısı olmayan her iki okyanusta da kıyılarının olması aynı güçlüğü yaratmaktaydı. İngiltere'nin kendi ile Fransa arasındaki boğaza ve Kuzey Denizi'ndeki ticaret yollarına hâkim olmasını coğrafi bakımdan olağan karşılıyordu; ama ticaret yolları ve üslere yakınlığı olan güçlü bir nokta ya da toprakların stratejik üstünlüğe sahip olduğu açıktı. Mahan bu kitabında sözünü ettiği diğer unsurları da değerlendirdikten sonra, 1660-1783 yılları arasındaki deniz savaşlarını inceliyor ve bu yılların Avrupa tarihini denizleri ele geçirme mücadelesi olarak görüyordu.

1890'da Amerikan dış ticareti, gerçekten, artmaktaydı, fakat mallar yabancı bayraklı gemilerde taşınıyordu. Modern bir donanmanın ise ancak başlangıcından söz edilebilirdi. İki tane ikinci sınıf savaş gemisi (**Maine** ve **Texas**) ile bir düzene hafif kuruvazör inşa edildi. **Deniz Gücünün Tarihe Etkisi** adlı kitabın yayınlandığı yıl üç birinci sınıf savaş-gemisinin daha inşasına karar verildi. Mahan bu başlangıçları yeterli görmüyordu. Endüstrileşmiş bütün ülkeler güçlü donanmalar kurma peşindeydiler. Amerikan halk ve hükûmetine yeni bir savaş filosu fikrini kabul ettirmek için türlü iddialar ileri sürülmekteydi. Savaş filosu dış ticaret için bir çeşit sigorta olacaktı; tüccarları, yatırım yapanları, turistleri ve misyonerleri koruyacaktı; ülkenin prestijini yükseltecekti; güçlü bir donanması olmayan ulus Büyük Devlet olamazdı. Büyük Devletler deniz kuvvetlerine ayırdıkları paraları arttırdıkça arttırıyordu. (82)

82. William L. Langer, **The Diplomacy of Imperialism: 1890-1902**, New York, Knopf, 1956, s. 425.

Marxist partiler dışında, aşağı yukarı bütün siyasî partiler Avrupa Parlâmentolarında bu artışı mümkün kılan kanunları destekliyorlardı. Fazla endüstri üretiminin satılması ve ham madde alınması esasına dayanan ticaret mutlaka başka birşeyle desteklenmeliydi. Mahan'a göre, bir «üs» gerekiyordu, ama bu üs anavatan limanları, kıyıda ya da denizde bir ileri karakol, uzak bir sömürge ya da güçlü bir filo olabilirdi. (83)

Mahan nereye baksa çatışma görmekteydi. Ona göre, hayatın her yerde şartı çatışmaydı. Uluslar arasında sömürge ve ticaret mücadelesini Darwin'in «en sağlamın hayatta kalması» doktrininin bir görüntüsü olarak kabul ediyordu. Amerika gibi bir ulusun en önemli çıkarı devamlı olarak pazar aramaktı. Mahan bunu açıkça söylüyor ve deniz siyasetinde de bu aramanın gerektirdiği ticaret filosu ve stratejik noktaların savunmasını öngörüyordu. Bütün kitaplarında aslında aynı fikri işledi ve denizlerin belirli amaçlar için bir araç olarak önemini belirtti. Örneğin, deniz gücünün Fransız İhtilâli üstündeki etkisini inceleyen iki ciltlik kitabında 1793 yılıyla başlayıp Napolyon'un 1812'de Rusya'yı isgâline kadarki dönemi gene aynı açıdan ele alıyordu. (84)

Mahan'a göre, Amerika modern bir donanma ve yeterli kıyı savunması yaptıktan başka, ana deniz yolları üstünde egemenlik sağlayacak karakolları da almağa hazır olmalıydı. Mahan Orta Amerika'da bir kanal açılınca Karayip Denizlerindeki her noktanın ticarî ve askerî bakımlardan birden önem kazanacağını ve kanalın kendinin de çok önemli bir stratejik merkez olacağını yazmaktadır. Kanal, Kanada Pasifik Demiryolu gibi, iki okyanusu birbirine bağlayacaktı. Fakat, Mahan'a göre, Amerika Karayipler ve Orta Amerika'da henüz «çıkarları ile orantılı olarak» ağırlığını koymamaktaydı: «Donanmamız yok ve, daha da kötüsü, edinmek de istemiyoruz... Diğer birçok devletlerin olduğu gibi, bu denizin kontrolünü mümkün kılacak büyük doğal kolaylıklar sağlamakta kalmayıp onları [yâni, yabancı devletleri] aşağı, yukarı yerinden atılmaz bir

83. *The Influence of Sea Power upon History*, op. cit., s. 132.

84. A. T. Mahan, *The Influence of Sea Power Upon the French Revolution and Empire: 1793 - 1812*, London, Sampson Low, Marston and Co., [1892]. Mahan ilk baskısını 1897'de çıkardığı *Nelson'un Hayatı* adlı iki ciltlik çalışmasının önsözünde Nelson'u «deniz kuvvetinin büyüklüğünü temsil eden kişi», «bir tek insan ya da meslek değil, büyük bir dönemin tek bir kişide toplanmış büyük gücü» olarak tanımlıyor. A. T. Mahan, *The Life of Nelson: the Embodiment of the Sea Power of Great Britain*, 2. B., 2.C., Boston, Little, Brown and Co., 1900.

duruma getiren müstahkem mevkiler ve silâhlarla donanmış olan ve hâlâ da donanan üslerimiz yoktur.» (85)

Mahan Orta Amerika'da bir kanal açılmasını Pasifik'teki Amerikan kıyıları ve ticaretinin savunması için gerekli görürken, Amerika'nın Karayipler Denzinde de üslere ihtiyacı olduğunu ileri sürdü. (86) Yeni bir kanal yapıldıktan sonra Pasifik ticaret yollarının ticarî ve askerî değerinin artması karşısında, Hawai'nin Amerika'ya katılmasını savunma için gerekli görmekteydi. (87) Yalnız, Mahan'ın savunma adına ileri sürdüğü ulusal çıkarlar savunma ve korunmadan çok genişleme ve büyüme tedbirleriydi. İddialar yumurta-tavuk hikâyesini hatırlatan bir mantığa dayanıyordu: Hawai'nin alınması ileri karakolun savunmasını kolaylaştırmak için bir kanal açılmasını gerektiriyordu. Diğer yandan, böyle bir kanalın açılmasının doğal sonucu da ilerdeki Hawai Adasını da ele geçirmektir. Ve, tabii, hem kanalı, hem Hawai'yi, hem Karayip'deki üsleri, hem de ticaret yollarını savunmak için büyük bir savaş filosuna ihtiyaç vardı. Mahan'a göre, «insanlarda olduğu gibi ,devletlerin de ilk kanunu hayatta kalmaktır.» (88) Fakat bunun durgun bir şekilde var olmak gibi dar bir anlamı olmamalıydı. Daha sonraları da gerek Amerikan, gerek diğer bazı ulusların tarihlerinde rastlanan şu söz Mahan'a aittir: «Büyüme sıhhatli hayatın ifadesidir.» (89) Mahan Orta Amerika Kanalı ve Karayiplerden sonra Pasifikle ilgisine bir başka dayanak daha bulmuştu. Şimdi uyumakta olan büyük Çin yığınının bir gün uyanacağını haber veriyor ve o zaman Çin'in karşısına Avrupa ordularının değil, Amerikan donanmasının çıkacağını söylüyordu. O zaman, Amerika hem Orta Amerika kanalını engelsiz bir şekilde kullanmalı, hem de Pasifik'te üsler edinmeliydi. Mahan'ın aklına gelen ise Hawai idi. Daha ilk önemli kitabında bu adaları başka hiçbir devletin ele geçirmemesi gerektiğini söylüyordu. (90)

Mahan'ın genişleme teorileri herşeyden önce Amerika'nın ulusal çıkarlarından hareket ediyorsa da, bu çıkarları dünyanın iyili-

-
85. Henry Steele Commager, der., **Living Ideas in America**, New York, Harper, 1951, s. 661-664'den A. T. Mahan, «The Interest of America in Sea Power» adlı makale, 1897.
86. A. T. Mahan, **The Interest of America in Sea Power: Present and Future**, Boston, 1898, Bölüm I.
87. **Ibid.**, Bölüm II.
88. A. T. Mahan, **The Problem of Asia and Its Effect Upon International Politics**, Boston, 1900, s. 29-30.
89. **Idem.**
90. **The Influence of Sea Power Upon History**, op. cit., s. 26.

ği ile eş anlamda tutmayı da ihmal etmedi: Amerika Batı uygarlığının koruyucusu olacaktı. Fakat ileri sürülen neden ne olursa olsun pratik sonuç çıkar, ayrıcalık, nüfuz bölgesi, toprak ve sömürge edinmek oluyordu. Mahan sömürge edinme konusunu şöyle ortaya koyuyordu: «Birleşik Devletlerin savaş gemileri savaşta kıyılardan uçup uzaklaşmayan kara kuşları gibi olacaktırlar. Onlara kömür alabilecekleri ve onarım yapabilecekleri dinlenme yerleri bulmak ulusun denizdeki gücünü geliştirmek isteyen hükûmetin ilk görevlerinden biridir.» (91)

Mahan'ın *Atlantic Monthly*, *North American Review*, *Forum*, *McClure's* ve *Harper's New Monthly Magazine* adlı dergilerde yazdıkları geniş bir okuyucu kitlesi kazandırmıştı. (92) Fikirleri Amerikan Kongresinde başka ağızlardan sık, sık duyulmağa başlandı. Mahan'ın öğretileri genişleme alevini büyüten petrol gibiydi. Zamanın devlet ve siyaset adamları, diplomatları, askerî stratejistleri ve düşünürlerini etkiledi; iş çevrelerinin izlediği yolu sistemleştirdi. İddialarını Senato'da önemli bir yeri bulunan ve Osgood'un deyişiyle Mahan'ın «müridi olan» (93) Henry Cabot Lodge tekrarladı; Bahriye Bakan Yardımcısı ve daha sonra Başkan olan Theodore Roosevelt kitaplarını hıfzetti. Amerikan aydınının davranışı topyekûn değişmekteydi. Mahan bu değişikliği şu sözlerle tespit ediyordu :

«Bu değişen davranışın en ilginç ve önemli yanı **ülkenin refahı için gözlerin sadece içeri değil, dışarı da çevrik olmasıdır**. Uzak pazarların önemini ve büyük üretim gücümüzün onlarla ilgisini kabul etmek, mantikî olarak,

91. *Ibid.*, s. 83.

92. Mahan'ın buraya kadar sözü edilen yayınlarından başka şu kitapları da vardır: *Sea Power in Its Relation to the War of 1812*, 2 C.; *Types of Naval Officers*; *Naval Strategy*; *the Interest of America in International Conditions*; *the Major Operations of the Navies in the War of American Independence*; *Some Neglected Aspects of War*; *Naval Administration and Warfare*; *the Gulf and Inland Waters*; *the Harvest Within*. Yalnız sonuncu kitabın deniz gücü ya da jeopolitikle ilgisi yoktur. Bu kitaplar Boston'da (A.B.D.) Little ve Brown şirketi tarafından değişik yıllarda yayınlanmıştır. Gene Mahan'ın kitaplarından bazıları 1898 Amerika-İspanya savaşından sonra yayımlandığı ve o konuyla ilgili olduğu için bu notta zikredilmeyeceklerdir. Mahan'ın yayınlarının daha uzun bir listesi için bak: C.C. Taylor, *The Life of Admiral Mahan, Naval Philosopher*, New York, 1920, s. 336-338. Mahan ile ilgili bir başka kitap daha: William D. Puleston, *Mahan*, New Haven, 1939. Ayrıca bak: dn. 96, 140 ve Harold ve Margaret Sprout, *The Rise of American Naval Power: 1776 - 1918*, Princeton, Princeton University Press, 1966, s. 202-286.

93. *Osgood, op. cit.*, s. 33.

ürünlerle pazarları birleştiren halkayı, yâni ticareti de, kabullenmektir. (94)

Mahan aynı yazısında Amerika'da davranış değişikliklerinin işaretini gördükten başka, diğer devletlerin de kıpırdayıp durduklarını ve kabına sığamadıklarını söylüyor. Ona göre, kıyıları olan devletler sadece karalardaki rakiplerine karşı tedbir almakta kalmıyorlar, «sömürgeler ve uzak bölgelerde etki alanları için ticarî yayılma» peşinde de koşuyorlar. Onların bu çabaları Amerika ile de bir çıkar çatışmasına yol açmıştı ki Samoa Adaları olayı tipik bir örnekti. (95) Mahan Sandwich Adalarında da Amerika'dan başka hiçbir yabancı devletin etkisinin artmasını istemiyordu. Görüldüğü gibi, Mahan genişleme felsefesine stratejik ve jeopolitik bir muhteva da kazandırmıştı. Amerikan düşüncesini yoğuran Mahan'ın dışta da büyük etkisi olmuştu. (96)

Bu yıllarda Amerikan dış tutumunu etkileyen bazı kuvvet politikası teoristlerine kısaca yer verelim. Bunların arasında şimdiye kadar sözü edilmeyenlerden Henry Adams, kardeşi Brooks Adams ve H. H. Powers sivrilmektedir. Henry Adams'a göre, dünya tarihi bir kuvvet mücadelesidir. Böyle bir mücadelede de başarıyı sağlayan, bir devletin ağırlığı, yani kuvvetidir. Amerika kuvvetli olmalıdır; hem endüstri ve askerî bakımlardan güçlü olmalı, hem de uluslararası dengeyi Amerika yararına kurmalıdır. Adams A.B.D. Başbakanın adından türeterek «McKinleyizm» dediği sistemi şu önemli sözlerle açıklıyordu: «İçte olduğu gibi, dışta da birleşmeler

-
94. Siyah yazılar benim. Commager, *Living Ideas in America*, op. cit., s. 661-664'den A. Mahan, «The Interest of America in Sea Power» adlı makale, 1897.
95. Samoa Adaları olayı için bak: Hofstadter, Miller ve Aaron, op. cit., s. 323 - 324.
96. 1894'de İngiltere Kraliçesi, Başbakanı ve Amirallik Birinci Lordu ile görüştü; Oxford ve Cambridge'den fahrî ünvanlar aldı. Büyük Britanya İmparatorluğu ve İngiliz deniz gücünün gelişmesini izleyen ve inceleyen yayınlarının İngiltere'de yankı uyandırmaması düşünülemezdi. (William E. Livezey, *Mahan On Sea Power*, Norman, Oklahoma, 1947, s. 58 ve d.) Mahan'ın sözleri Almanya'da da iyi kabul gördü. Alman Bahriye Bakanı Amiral Alfred von Tirpitz Mahan'a «tapıyordu.» (Hayes, op. cit., s. 240.) Bu Alman amiralinin etkisiyle Mahan'ın eserleri Alman deniz kuvvetlerinde ders kitabı olmağa, hükûmet parasıyla halk kütüphaneleri için ısmarlanmağa başlandı. (Koppel S. Pinson, *Modern Germany: its History and Civilization*, New York, Macmillan, 1954, s. 300). Fakat Mahan'ın yazılarının en çok Japoncaya çevrildiği anlaşılmaktadır. (Osgood, op. cit., s. 34.)

ve tröstler sistemi.» (97) Kastettiği bir çeşit dünya hakimiyetiydi; mayası da Amerikanın öncülüğünde önce İngiltere, sonra da Fransa ve Almanya'nın katılacağı bir birleşmeydi.

Brooks Adams da tarihin kanununu kuvvet olarak görüyor, toplumların birleşme ve birikimlere doğru aktığını söylüyordu. Ona göre, Amerika da tarihsel kuralları benimsemeli ve güç kaynaklarını ele geçirmeliydi. Amerika fazla olarak ürettiği endüstri mamüllerini dışa satmadıkça Amerikan ekonomisinin bir kaos içine gireceğine inanıyordu. (98) Ona kalırsa, bu fazlalığı Doğu Asya yutabilirdi. Burada Amerika'nın en büyük rakibi Rusya olacaktı. Amerika «Açık Kapı Siyaseti»ni (99) ileri sürerek, gerekirse kuvvet kullanma yoluyla Çin pazarını ele geçirmeliydi.

H.H. Powers da uluslararası ilişkilerde kuvvetin etkisini kabul ederek üstünlük için mücadelenin Darwinci izahını benimsedi. Bu üç teorist de Amerika'daki atmosferi şekillendirmekten çok bu atmosferin birer sonucuydu. Bu üçünün içinde hiçbiri Mahan kadar geniş okunmuyordu. (100) İster felsefî, ister dinsel, ister jeopolitik nedenlere oturtulsun, isterse birçok Amerikan yöneticisi ve yazarının yaptığı gibi, apaçık söylensin, endüstrileşmiş Amerika'nın patlama ve dışa yayılma tutkusunu ve bu tutkunun ortaya çıkardığı düşünce ve duyguları o zamanın **Washington Post** gazetesi çok iyi anlatmaktadır:

«Yeni bir bilincin -güçlülük bilincinin- ve onunla birlikte gücümüzü gösterme isteğinin bize hâkim olduğu anlaşılıyor... İhtiras, çıkar, toprak açlığı, gurur, sadece çarpışma arzusu, adına ne dersiniz deyin, yeni bir duygu bize canlılık veriyor... **Ormanda kan tadını duymak gibi halkın ağzında bir imparatorluk tadı var.** Bu gelişme yeniden doğmuş olan Cumhuriyetin silâhla uluslar arasında yerini alarak bir imparatorluk siyaseti gütmesi demektir.» (101)

97. Henry Adams, **The Education of Henry Adams**, Boston, 1918, s. 423 - 427. Henry Adams'ın fikirlerinin özeti için bak: Parrington, **op. cit.**, C. III, s. 214 - 227.

98. Osgood, **op. cit.**, s. 64-65. Brooks Adams'ın fikirlerinin özeti için bak: Parrington, **op. cit.**, C. III, s. 227 - 236. Brooks Adams Dışişleri Bakanı John Hay'ın yakınıydı. Williams, **op. cit.**, s. 25.

99. «Açık Kapı Siyaseti» için bak: Hofstadter, Miller ve Aaron, **op. cit.**, s. 342 - 344.

100. Osgood, **op. cit.**, s. 66.

101. Siyah yazılar benim. **Ibid.**, s. 47-48.

1890'ların Amerikasının bütün dünya görüşünü ekonomik dayanaklara oturttuğu anlaşılmaktadır. Amerikalılar kendi siyasal düzen ve refahını korumak azmindeydiler. İçteki ekonomik depresyonların ise bu iki amacı da tehlikeye düşürdüğüne inanıyorlardı. Ancak denizaşırı ekonomik yayılma bu tehlikeyi bertaraf edebilirdi. Amerika 1893'de 1873'deki ekonomik paniği hatırlatan bir kriz dönemine daha girdi. Cleveland 1872'de Başkan seçildiği zaman yedek akçe 100,982,400 dolarken, Kasım 1893'de bu meblağ 59 milyon dolara düşmüştü. (102) Yalnız 1893 yılında 600 banka ortadan kalktı. Öbür yandan da, demir ve kömür üretiminde düşme görülüyor, işsizlerin sayısı artıyor, 1893-1894 yıllarının en önemli olaylarından biri olarak Chicago'daki Pullman grevi sivriliyordu. (103) 1894 yılında Amerika'da dört milyon işsiz vardı. (104) Gene aynı yıl tarım mahsulü de düşük olmuştu. Tarım ürünlerinin ihracattaki yeri de azalmağa başladı; onun yerini endüstri ürünleri alıyordu. (105) 1895'de İmalâtçılar Ulusal Birliğini kuran endüstri erbabı genişlemeden başka çıkar yol görmüyordu. Yün imalâtçıları da aynı fikirdeydi, un fabrikatörleri de. **Scientific American, Engineering Forum** ve **Iron Age** dergilerindeki yazılar da aynı şeyi savunuyordu. Bir yanda yayılma, diğer yanda da demokrasi ve zenginlik arasındaki bağı sistemli olarak ilk savunanın Turner olduğunu söylemiştik. (106) Turner bu iddiasını ilk defa Aralık 1893'te Amerikan Tarih Kurumunda yaptığı bir konuşmada ileri sürdü. Bu fikirleri daha sonra 1896'da **Atlantic Monthly** adlı dergide yayınladı. Bu yazıda şöyle diyordu:

«Üç-yüz yıldanberi Amerikan hayatının hâkim gerçeği yayılma olmuştur... Canlı bir dış politika, iki okyanusu biribirine bağlayan bir kanal, deniz gücümüzün kabul edilmesi ve uzaktaki adalarla komşu ülkelerde Amerikan etkisinin yayılması isteği bu hareketin devam edeceğini göstermektedir.» (107)

Dışa yayılmadıkça 1893 krizinin tekrarlanacağı korkusu hâkimdi. Ekonomik kriz kâbusu ve yayılma bağlantısını en açık şekilde

102. Faulkner, **American Economic History**, op. cit., s. 520.

103. Samuel Gompers, **Seventy Years of Life and Labor**, New York, E.P. Dutton, 1925, C. I, s. 407 ve 446; C. II, s. 134.

104. Williams, op. cit., s. 21.

105. Tarım ürünlerinin 1880'de ihracattaki oranı % 83.3 iken, 1890'da % 74,5'e, 1900'de % 61'e indi. Faulkner, op. cit., s. 544.

106. **Supra.**, s. 98.

107. Siyah yazılar benim. Williams, op. cit., s. 24.

Amerikan Senatörü William Frye itiraf etti: «Pazar bulmalıyız, yoksa ihtilâl olacak». (108)

Bu durumun 1896 Başkan Seçimlerinde yansımaması mümkün değildi. Seçim kampanyasında para sorunu ön plânda görünmesine rağmen asıl çatışma başkaydı. Columbia Üniversitesi Siyasal Bilgiler eski Profesörlerinden Charles A. Beard'ın de kabul ettiği gibi, «derin, altta gizlenen sınıf duygusu her iki partinin kongresinde ifadesini buldu.» (109) Özellikle Demokrat Parti zengin azınlıkla aşağı orta ve aşağı sınıflar arasında bir çelişme olduğuna dikkati çekiyordu. Prof. Beard'ün belirttiğine göre, Demokrat Partinin 1896 Chicago Kongresi baştan sona kadar sınıf duygusu ile doluydu. Kongrede ilk konuşan Cumhuriyetçi Partiyi «sınıf yaratmak»la suçlayarak «korunan bu Cumhuriyetçi sınıfın» tröstler kurmasını yermekle başlamıştı. (110) Sonunda kabul edilen seçim bildirisi de aynı hava içindeydi. (111) Başkan adaylığına seçilen William Jennings Bryan Chicago Kongresi delegelerini devletin güç ve güvenliğini yabancı para değiş-tokuşuyla uğraşan, İngilizleşmiş Amerikan milyonerlerinin ortak saldırılarına karşı koruyan endüstri ve üretici sınıfların temsilcileri olarak ilân etti. Mâlî çevrelerin Bryan'a karşı duracağına şüphe yoktu. Cumhuriyetçi Partinin seçim bildirisi (112) ise yerli sanayinin korunmasına karşılık fazla üretim için pazarlar aranmasından söz ediyor ve Hawaii, Batı Hind ve Danimarka adalarının ele geçirilmesini ve Orta Amerika'da açılacak bir kanala hâkim olunmasını istiyordu. Mâlî bakımdan ağır basan Doğu ve Orta Batı'nın desteğiyle McKinley başkan seçildi. (113) 1897'de Ulusal İmalâtçılar Birliği Başkanı Theodore C. Search iş çevresinin duygusunu şu sözlerle belirtiyordu. «İmalâtçılarımızdan birçoğu iç-pazarları ya tüketmiş ya da tüketmektedirler. Onları rahata kavuşturacak tek şey dış ticaretimizin büyümesidir.» (114) Gene 1897'de Amerikan Dış İşleri Bakanlığının ya-

108. Siyah yazılar benim. *Ibid.*, s. 26.

109. Beard, *Contemporary American History: 1877-1913*, op. cit., s. 164.

110. *Ibid.* s. 171.

111. Demokrat Partinin 8 Temmuz 1896 tarihli seçim bildirisi için bak: Henry Steele Commager, *Documents of American History*, 3. B., C. II, New York, Crofts, 1945, s. 178-179.

112. Cumhuriyetçi Partinin St. Louis, Missouri Kongresinde kabul ettiği 16 Haziran 1896 tarihli seçim bildirisinin metni: Commager, *loc. cit.*, s. 173-174.

113. McKinley'nin aldığı oy: 7,111,607; Bryan'ın aldığı oy: 6,5 milyon. Beard, *op. cit.*, s. 197.

114. Williams, *op. cit.*, s. 27.

yınladığı konsolosluk raporlarının başında «yabancı pazarlara akmak isteyen Amerikan endüstrilerinin yararına» hazırlandığı belirtiliyordu. (115) Güçlü ekonomik kuruluşların politikacılarla, tabii, çok yakın ilgileri vardı. Ulusal İmalâtçılar Birliğinin kuruluş toplantısında McKinley de bulunmuştu. Gene McKinley National City Bankası Müdür Yardımcısı Frank A. Vanderlip'i Maliye Sekreter (Bakan) Yardımcılığına getirmişti.

İşte, Küba halkının Küba Adasını elinde tutan İspanya'ya karşı başkaldırmasından faydalanarak, Amerika'nın da bu çatışmaya gönüllü katılımı ve İspanya ile silâhlı çatışması bazan Washington'un Kübalıları kurtarmak için giriştiği bir haçlı seferi gibi gösterilmek istenmekte ve o ana kadar yıllarca biriken yayılma isteği, ekonomik gerçeklere rağmen, tarihi yanlış yorumlayacak derecede ihmal edilmekteydi. Endüstrileşmiş Amerika'nın ekonomik gelişme seviyesi, iç buhranları ve işsizliğin artışı, artı üretim sorunu, pazar ihtiyacı ve örgütlenen iş çevreleri şu gerçekleri gizleyemiyordu: Amerika'da bütün ekonomik ve toplumsal sınıflar İspanya ile savaştan birçok şeyler ümit ediyorlardı: Çiftçi paranın istikrara kavuşmasını ve ihracatın gelişmesini, işçi yakın ekonomik güçlüklerin çözülmesini, iş adamı yatırım ve tüketim imkânlarını düşünmekteydi. Roosevelt'in şu itirafı başka türlü yorumlanamaz: «Küba'ya müdahalemizi sağlamayı ümit ediyor ve [bu yönde] sonsuz gayret gösteriyorum.» (116) Amerika'nın Uzak Doğu'daki davranışı da buna paraleldi. 1894'de Çin-Japon Savaşı patladığı zaman en endişe duyan başkentlerden biri Washington'du. O zaman, Başkan Cleveland olayı şöyle değerlendirmişti: Çatışma «gittikçe büyüyen ticarî çıkarlarımızı rahatsız etmesi itibarile en ciddî ilgimizi çekecek niteliktedir.» (117) Almanya da 14 Kasım 1897'de Kiaochow'u ele geçirince Amerika Çin ve Asya'ya ilgisini arttırmakla kalmayıp Küba olaylarını kendi yararına yönetme isteği de arttı. Roosevelt İspanya ile savaş sorununu Başkan McKinley ile görüştüğü zaman savaş fikrini savunduktan başka o sıralarda gene İspanya'nın elinde olan Filipinler'in bile alınmasını tavsiye etmişti. (118) Boston, New York, Philadelphia, Baltimore, New Orleans, Savannah, Jacksonville ve daha birçok şehirlerin «bankacıları, tüccarları, imalâtçıları, gemi sahipleri ve temsilcileri adına» üç-yüzü aşkın imzayla imzalayıp Mayıs 1897'de Dış İşleri Sekreteri John Sherman'a sunu-

115. *Ibid.*, s. 23.

116. *Ibid.*, s. 34.

117. *Ibid.*, s. 30-31.

118. *Ibid.*, s. 36.

lan bildiride Küba'da maddî zararlara dikkat çekilerek müdahale isteniyordu. (119) Nihayet, sabrı tükenen otuz-beş önemli iş adamı 1898'de McKinley'ye bir dilekçe ile müracaat ederek Küba'ya müdahalesini istediler. Ulusal İmalâtçılar Birliği de Ocak 1898'de New York'da yıllık toplantısını yaptığı zaman konu ticareti genişletmekten başka bir şey değildi. (120) Bir ay sonra, New York Federe Devleti Ticaret Odası da Asya'da müdahale isteyen bir bildiri açıkladı. (121) Olaylar müdahaleye doğru geliyor, Amerikan endüstrisi patlayıp yayılmaya hazırlanıyordu.

V. HAWAİ ÖRNEĞİNİN ÖNEMİ

Amerikan sermayesi gene tanınmış bir Amerikan iktisatçısının deyimiyle, «saldırgan bir şekilde» (122) Amerikan sınırlarının dışına taşmağa hazırlanıyordu. İspanya ile savaş bu patlamanın bir mâzur sebebi olacaktı. Fakat İspanya savaşı daha sona erip sonuçları alınmadan Amerika'nın yabancı bir ulusun oturduğu uzak bir toprağı ele geçirişinin bir örneği daha vardır: Hawai'nin Amerika'ya katılması. Bundan ötürü, altmış yıl öncesindenberi göz konan Hawai'nin ele geçirilmesi olayı ve kullanılan yöntem üstünde kısaca durmak gerekmektedir. Bilindiği gibi, Hawai bir Amerikan şehri olan San Francisco'nun 2.100 mil batısında bir takım-adadır. Amerika'nın Pasifikte balina avlayan gemileri ilk defa 1820'de Hawai'ye gelmişlerdi. Daha sonra 1875'de imzalanan bir karşılıklılık andlaşması her iki ülkenin ana ürünlerinin diğer ülkeye gümrüksüz girmesini öngörüüyordu: Hawai başka bir devlete liman ya da toprak vermeyecekti. (123) Hawai daha bu andlaşma ile Amerika'ya ekonomik bakımdan tâbi bir duruma düşmüştü; andlaşma 1867'de uzatıldı. (124) Amerika ile yapılan ticaretten elde sermaye biriktirenler Hawai'de yerleşmiş olan şeker endüstrisi sahibi Amerikan yurddaşları ya da onların çocukları oldu. Verimli topraklar bunların eline düşmüştü. Tarlalarda Çinli, Japon ve Hawai'li işçi-

119. Pratt, *op. cit.*, s. 248.

120. *Ibid.*, s. 253.

121. Williams, *op. cit.*, s. 36. Pratt ise bu dilekçenin tarihini 8 Şubat 1898 olarak gösteriyor. *Op. cit.*, s. 249.

122. Harold U. Faulkner, *The Decline of Laissez Faire: 1897-1917*, New York, Holt, Rinehard ve Winston, 1961, s. 68.

123. W. M. Malloy, der., *Treaties, Conventions, International Acts, Protocols and Agreements Between the United States of America and Other Powers: 1776-1909*, C. I, Washington, 1910, s. 915-917.

124. *Ibid.*, s. 919-920.

ler çalışıyordu. Beyaz toprak sahiplerinin desteklediği bir parti 1887'de Kral Kalakua'ya yeni bir Anayasa kabul ettirmişti. Bu Anayasaya göre, bir parlamento kuruluyor, fakat buna toprak sahipleri hâkim oluyordu. 1889'da hazırlanan yeni bir andlaşma tasarısına göre de, Hawaii Amerika'nın izni olmadan yabancı bir devletle herhangi bir andlaşma yapamayacak ve içte bir kargaşalık olduğu takdirde, Amerika silâhla müdahale edebilecekti. (125) Bu tasarı sonra değiştiyse de, Hawaii Hükûmeti yeni şeklini de beğenmemiş olacak ki, kralın tasarı metnini muhalefetin eline bilinçli olarak düşürmesiyle görüşmeler yarıda kaldı. Andlaşma konusu Ulusal Reform Partisi adını taşıyan muhalefetin öncülüğündeki halk arasında olumsuz bir tepki yarattı; okadar ki, 1890 seçimlerinde muhalefetin Hawaii Parlamentosuna hâkim olmasından bile korkuldu. Bu arada, Hawaii'yi Amerikan topraklarına katmak isteyen baskı grupları da türemişti. Bunların başında adadaki yatırımları 33 milyon dolara varan şeker sermayedarları geliyordu. Yabancılarla birlikte bazı yerliler de ilhaktan fayda umuyorlardı. Bunların öncülerinden Lorrin A. Thurston bir gizli dernek adına 1892'de Washington'a gelip yüksek hükûmet çevrelerini ilhak fikrine kazandığı gibi, ayrılırken Dış İşleri Bakanı Blaine'e bıraktığı memorandumda tahta yeni geçen Hawaii Kraliçesi Liliuokalani'yi iktidardan nasıl düşüreceklerini ve adayı Amerika'ya nasıl bağlayacaklarını anlatıyordu. Kraliçe ilhaka karşı olanların başında geliyordu. Thurston Kraliçeye dolgun bir emeklilik maaşı verilmesini, kabul etmezse zor kullanılmasını teklif ediyordu. Kraliçe bazı baskılar karşısında Hükûmet Başkanlığını ilhak taraftarı G. N. Wilcox'a vermek zorunda kaldı. Amerikan Elçisi Stevens ilhakin yaklaşmakta olduğunu görüyordu. 20 Kasım'da Dış İşleri Bakanlığına yolladığı uzun bir raporda adaların ürünlerini anlatıyor, ticarî ve askerî bakımlardan önemini belirtiyor, sayıları artan Uzak Doğuluların oradaki beyazlar için tehlike teşkil ettiğini söylüyordu. Amerikan basını da adalardaki Amerikan çıkarları hakkındaki yazılara gittikçe fazla yer vermekteydi. Bu arada, General J. M. Schofield ile Yarbay B. S. Alexander'in Pearl Harbor'un değerini gösteren ve 1873'de hazırladıkları gizli bir raporun özeti yayınlandı (126); bu tip raporlar ancak hükûmet kanalıyla elde edilebileceğinden, yayınların resmen desteklendikleri anlaşılmaktaydı. Bu ara ortaya çıkan bir kriz yabancılara bekledikleri fırsatı verdi. «Hui Kalaia-

125. Pratt, *op cit.*, s. 38.

126. Raporun tam metni: *American Historical Review*, C. XXX (1925), s. 561 - 565.

na» adlı yerli bir dernek sadece yurddaşlara oy hakkı tanınmasını istiyordu. Bu ve buna benzer bazı değişiklikleri içine alan yeni bir anayasa tasarısını da Kraliçeye sundular. Kabinedeki bazı bakanların itirazı ve Kraliçenin itiraz edenlerin isimlerini açıklaması üzerine Hawai krizli bir döneme girdi. Amerika'nın öncedenberi Kraliçeyi kesinlikle iktidardan uzaklaştırmak ve bu toprakları kendine katmak istediği bilinmektedir. Bu sırada, Amerika'ya ilhak yanlısı bir komite Elçi Stevens'e müracaat ederek ülkedeki karışık duruma son vermek için Amerikan silâhlı kuvvetlerinin yardımını istedi. (127) On Amerikan subayı ve 154 deniz eri kıyıya çıkarıldı; birlikte iki de top getirmişlerdi. İlhak taraftarı komitenin bir üyesi de Hükûmet Binasının merdivenlerine çıkıp krallığın tasfiye edildiğini ve yerine bir geçici hükûmet kurulduğunu ilân etti. Amerikan Elçisi vakit geçirmeden yeni hükûmeti tanıdı. Elçi Stevens'in bu davranışlarını Demokratlar yerin dibine batırırken, Cumhuriyetçiler övüyorlardı. İlhak taraftarlarından yeni Başkan Dole, Thurston, Wilder ve Smith Elçi Stevens'i sık, sık görüyorlardı. Elçinin bu temasları ile ilgili olarak Prof. Pratt şu yargıda bulunuyor: «Milletlerarası usullerde nezdine gönderildiği hükûmeti devirmek isteyen adamlarla böyle gizli ilişkiler kurmasını mâzur gösteren hiçbir şey bulunabileceğini sanmam.» (128) Yeni Hükûmetin, Kraliçenin teslim olmasından önce tanındığına şüphe yok. Dole, bir ara, Stevens'e gönderdiği mektupta Amerikan kuvvetlerinin kendilerini hemen desteklemelerini rica ediyor, Amerikalı kumandanın kendi kuvvetlerinin başına geçmesini isteyecek kadar ileri gidiyordu. Böyle bir istekte bulunmanın **de facto** otoriteye sahip olmayacağı ve tanımanın koşullarını yerine getirdiğinden ciddî surette şüphe edileceği meydandadır.

Stevens'e kalırsa, ilhakı isteyenler «iş adamları ve en iyi yurddaşlardı;» adadaki 40.000 Çinli ve Japon ise «kötü kişilerdi.» Dış İşleri Bakanı Foster 14 Şubat 1893'te yeni temsilcilerle bir ilhak andlaşması imzaladı. Başkan Harrison andlaşmayı Kongreye sunarken «Amerika'nın adalardaki etki ve çıkarlarının azalmayıp artması gerektiğini» söylüyor, iki yolun mümkün olduğunu, bunlardan birinin bir Amerikan protektorası kurmak, diğerinin de «tam bir ilhak» olduğunu ekliyordu. Başkanın tavsiyesi şuydu: «Sanırım, andlaşmada seçilen ikinci yol Hawai halkının en üstün çıkar-

127. Pratt, *op. cit.*, s. 88 dn.

128. Siyah yazılar benim. *Ibid.*, s. 99.

larına bir hayli hizmet edecek ve **Amerikan çıkarlarını da gereği kadar temin edecek tek yol olacaktır.**» (129) İlhak andlaşmasına göre, Amerika Hawaii Adalarını alacak, Kraliçeye de yılda 20,000 dolar verecekti. Hawaii hem basında, hem Kongrede birden önem kazanmıştı. New York'da **Journal of Finance, Independence** ve **Tribune**, Washington'da **Post** Hawaii'nin bir meyva gibi dalında olgunlaşıp koparılmayı beklediğini yazıyorlardı. Fakat Hawaii'yi ilhak andlaşması henüz Senato'dayken Cleveland başkanlığa getirildi. Yeni Başkan ilhakin yerli Hawaiiilerce ne dereceye kadar desteklendiğini öğrenmek istiyordu. Hawaii Kraliçesi Başkan Cleveland'a yazdığı mektupta ihtilâlin başkent Honolulu'da nasıl hazırlandığını kendine Kraliçenin özel temsilcisinin anlatmakla görevli olduğunu bildirmiş, temsilcisi de görevini yapmıştı. (130) Cleveland Temsilciler Meclisi Dış İşleri Komisyonu Başkanı James H. Blount'u Stevens'in yerine özel temsilci sıfatı ve durumu anlama amacıyla Hawaii'ye yolladı. Blount'un raporu şu iki noktada özetlenebilir: Amerikan Elçisi iktidar değişikliğinde etkili olmuştu; beyazların önderlik ettiği ihtilâl Amerikan yardımı olmadan başarılı olamazdı. İkincisi, değişikliği yerli halk desteklemiyordu. Cleveland 18 Aralık 1893'te Kongrede yaptığı konuşmada «gerçekler açık ve tam bir şekilde incelenince» geçici Hükûmetin varlığını **Amerika'nın «silâhli işgâline borçlu»** olduğunu ve yeni hükûmetin «**tek dayanağının**» Amerikan kuvvetlerinden ibaret bulunduğunu anlaşılabileceğini açıkladı. (131) Kongrede Senatör Platt (Connecticut), Teller (Colorado), Draper (Mass.) Van Voorhis (New York) ve, tabii, Lodge ilhakin hararetle lehinde konuştular. Cleveland karşılarındaydı. Senato kararını verdi: ilhak olmayacaktı. Fakat bu karar meselenin kapandığını gösteremezdi. Yayılma eğilimi herşeye hızla hâkim oluyordu. 1896'da üç yeni zırhlının yapılması kararlaştırıldı. (132) Daha yukarıda belirtildiği gibi, yayılma eğilimi 1896 seçimlerinde ağır basmış ve kendini kabul ettirmişti. (133) Bu defa McKinley Başkan seçildiğinden 1893'te ilhak andlaşmasını yapan eski Dış İşleri Sekreteri John W. Foster ve Senatör Frye Başkanı görmüş ve ümit-

129. Siyah yazılar benim. Commager, **Documents of American History**, op. cit., s.152 - 153.

130. Mektubun metni: Robert McElroy, **Grover Cleveland: the Man and the Statesman**, C. II, New York, Harper, 1923, s. 54 - 55.

131. Commager, **loc. cit.**, s. 153 - 154.

132. Bunlar Illinois, Alabama ve Wisconsin'di. Maine (1886) ve Texas'dan (1886) sonra ilk üç modern savaş gemisi Indiana, Massachusetts ve Oregon'du (1890). Bu son üçü ve Iowa'nın (1892) yapımı İspanya ile savaştan önce bitmişti. Pratt, **op. cit.**, s. 213 dn.

133. **Supra.**, s. 127.

lenmişlerdi. McKinley ilhak yolunda yeni bir andlaşma yapılması için görüşmelerin başlamasını istiyordu. Yeni andlaşma 16 Haziran 1897'de, yani İspanya ile savaş henüz başlamadan imzalandı. 1893'tekine benziyordu; sadece, eski Kraliçeye ödenecek paranın sözü edilmiyordu. Mahan da tam bu sırada Eylül ve Ekim 1897'de **Harper's** dergisinde yazdığı iki yazıda deniz gücünün önemini bir daha tekrarlıyor, Karayip Denizi'nin kapılarını ve Pasifik'te de Hawaii Adalarını ele geçirmenin gerekliliğini ileri sürüyordu. (134) Hawaii Adalarının Amerika'ya katılışlarını Temsilciler Meclisi 15 Haziranda, Senato da 6 Temmuzda onayladı. (135) Hawaii'de Honolulu'ya Amerikan bayrağı 12 Ağustos 1898'de çekildi. (136) Demek ki, Amerika daha İspanya ile savaşın sonuçları alınmadan yabancı bir ulusun oturduğu uzak bir toprağa sahip çıkararak yayılmağa dayanan bir dış politika güdüüyordu. Bu ilhak kullanılan yöntemler bakımından olduğu kadar, savaş sonu ilhaklarına örnek teşkil etmesi yönünden de çok önemliydi. Hawaii'den sonra daha bir çok ilhakların yolu açılmıştı. Tarih olaylarının ortaya koyduğu bu sonucu Amerikan stratejisti Mahan çok açık olarak ifade etmektedir. Mahan Hawaii fırsatının dar anlamda anlaşılmaması gerektiğine dikkati çekerek diyor ki:

«Bu tek başına bir olay değil, ilerde başka olaylara yol açacak olan bir ilke, bir siyasettir... Hawaii'nin ilhaki, yeterli bir içgüdüyle bağlantısız, gelişigüzel bir çaba değil, fakat bir ulusun gelişmesinde kendi gerekliliğine inandıran bir ilk meyva ve bir işarettir.» (137)

SONUÇ

Hawaii'nin alınmasının, gerçekten tek başına bir olay olmadığını peşpeşe gelişmeler ortaya koydu. Bu gelişmelerin ilk büyük mesafe taşı Amerika'nın İspanya ile savaşıdır. New York Üniversitesi eski Tarih Profesörlerinden Bruun bu savaşın sonuçlarını «Amerika ve dünya politikasında bir dönüm noktası» (138) saya-

134. *The Interest of America in Sea Power*, s. 217-268 ve 271-314.

135. Commager, *loc. cit.*, s. 186-187.

136. Edward Stanwood, *A History of the Presidency from 1897 to 1916*, Boston, Houghton Mifflin, 1928, s. 23.

137. Mahan, *loc. cit.*, s. 32-55.

138. Geoffrey Bruun, *Nineteenth Century European Civilization, 1815-1914*, London, Oxford University Press, 1959, s. 179. Bu kitap Londra'da Oxford Üniversitesi Yayınevi tarafından basılmış olmasına rağmen, yazarı İngiliz değil, Kanada asıllı Amerikalıdır.

cak kadar ileri gidiyor. Görünürde savaşın nedeni Amerikanın o zaman bir İspanyol sömürgesi olan Küba'nın bağımsızlık savaşına yardımınıdır, fakat tarihsel kanıtlar ve ekonomik gerçekler, George Kennan'ın iddia eder görüldüğünün aksine, (139) bu savaşın, yüzeyde görüldüğü gibi bir diplomatik yazışma ya da bir Amerikan savaş gemisinin Havana'da batmasından ötürü patlamadığını gösteriyor. İspanya ile savaş Amerika için bir güvenlik sorunundan ötürü de çıkmadı. Endüstrileşmiş Amerika'yı iki okyanusa birden iten şey yeni pazarlar ve yeni topraklara hâkim olma ihtiyacıydı. 1890 neslinin Amerikası bir imparatorluk kazandıracak olan bir savaşa katılma kararındaydı. 1893'de başlayan depresyon devam ediyordu. 1880'lerdenberi endüstride göze çarpan tekelci nitelik alelâde yurddaşlara fırsat tanımıyordu. İspanya ile savaş başladıktan kısa bir süre sonra, Louisville'de çıkan **Courier-Journal** gazetesinin yazarı Henry Watterson «bakkal bir ulustuk, savaşçı bir ulus... Roma ile kıyaslanmayacak kadar koca bir imparatorluk oluyoruz.» (140) demektedir. Amerika, Hawaii, Küba, Porto Riko, Filipinler, Guam ve Wake'i alarak daha başka topraklar ve pazarlar için Asya ve Avrupa'daki diğer imparatorluklarla boy ölçüşmeğe hazırlanıyordu.